

زائر (۱)

آشنایی اجمالی با عتبات عالیات (اماکن مقدس عراق)

مؤلف: میثم امرودی

به سفارش:

دفتر خدمات مسافرتی و جهانگردی شاهدان کوثر

۱۳۷۹

سال امام علی (ع) بر امت علی (ع) مبارک باد.

امرودی، میثم، ۱۳۴۵
زائر (۱): آشنایی اجمالی با عتبات عالیات (اماکن مقدس عراق) / مؤلف
میثم امرودی. - تهران: بنیاد شهید انقلاب اسلامی، نشر شاهد، ۱۳۷۹.
۱۱۸ ص.: مصور.

ISBN 964 - 6489 - 50 - 8 ریال ۴۵۰۰

فهرستتویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
۱ - زیارتگاههای اسلامی - عراق. الف. بنیاد شهید انقلاب اسلامی.
نشر شاهد. ب. عنوان. ج. عنوان: آشنایی اجمالی با عتبات عالیات (اماکن
مقدس عراق).

ز ۸ الف / ۲۶۳ BP ۲۹۷/۷۶۴

کتابخانه ملی ایران ۱۲۵۴ - ۷۹ م

زائر (۱) آشنایی اجمالی با عتبات عالیات (اماکن مقدس عراق)

مؤلف: میثم امرودی

ویرایش: ستوده - شهبازی

ناشر: نشر شاهد

طرح روی جلد: فرهاد مقامی اصل

نوبت چاپ: اول - بهار ۱۳۷۹

شمارگان: ۱۰۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی و چاپ: چاپخانه سازمان فرهنگی سیاحتی کوثر

قیمت: ۴۵۰۰ ریال

شابك: ۸ - ۵۰ - ۶۴۸۹ - ۶۶۴ - ۵۰ - ۸ - 964 - 6489 - 50 - 8

تلفن: ۵ - ۸۸۴۴۴۶۱ - فاکس: ۸۸۴۵۹۹۸

نشانی ناشر: تهران - خیابان آیت الله طالقانی، تقاطع خیابان شهید موسوی

(فرصت) جنب موزه شهدا - معاونت پژوهش و تبلیغات بنیاد شهید انقلاب

اسلامی - نشر شاهد تلفن: ۷ - ۸۳۷۲۴۶

کلیه حقوق مادی اثر متعلق به مؤلف است.

فهرست مطالب

مقدمه... هـ

سخن اول... ز

فصل اول

سرزمین دُرّهای درخشان... ۱

کشور عراق... ۲

بخش اول

نجف / شهر خورشید ولایت... ۳

۱- امام علی بن ابیطالب (علیه السلام)... ۶

۲- حضرت آدم (علیه السلام)... ۸

۳- حضرت نوح (علیه السلام)... ۹

۴- آرامگاه برخی از علماء... ۱۰

۵- قبرستان وادی السلام... ۱۴

بخش دوم

کوفه / حرم ولایت... ۱۷

۱- خانه منصوب به امیرالمؤمنین (علیه السلام)... ۱۹

۲- مسجد جامع کوفه... ۲۱

۳- آرامگاه مسلم بن عقیل (علیه السلام)... ۲۹

۴- آرامگاه هانی بن عروه (رضی الله عنه)... ۳۰

۵- مقبره مختار ثقفی (رضی الله عنه)... ۳۱

۶- مسجد سهله... ۳۱

۷- آستانه میثم تمار (رضی الله عنه)... ۳۷

۸- آرامگاه کمیل بن زیاد نخعی (رضی الله عنه)... ۳۸

۹- مسجد حنّانه... ۴۰

فصل دوم

کربلا / مشهد شقایق ها... ۴۱

۱- حسین بن علی (علیه السلام)... ۴۴

۲- علی بن الحسین (علیه السلام)... ۴۶

۳- عبدالله بن الحسین (علیه السلام)... ۴۷

۴- آرامگاه سایر شهدا: ۴۸

- ۵- حبیب بن مظاهر (رضی الله عنه) ... ۴۹
- ۶- قتلگاه ... ۵۰
- ۷- آرامگاه سید ابراهیم مجاب (رضی الله عنه) ... ۵۲
- ۸- عباس بن علی (علیه السلام) ... ۵۳
- ۹- مقام دست راست ... ۵۵
- ۱۰- مقام دست چپ ... ۵۵
- ۱۱- تل زینبیه ... ۵۶
- ۱۲- خیمه گاه ... ۵۷
- ۱۳- حربن یزید ریاحی (رضی الله عنه) ... ۵۷
- ۱۴- آستانه عون بن عبدالله بن جعفر (رضی الله عنه) ... ۵۹
- ۱۵- ابراهیم و محمد، طفلان مسلم (علیه السلام) ... ۶۰
- ۱۶- برخی از علماء ... ۶۲

-۳-

فصل سوم / دیار دلداری ... ۶۳

بخش اول

کاظمین / باب حوائج نیازمندان ... ۶۳

- ۱- امام موسی بن جعفر (علیه السلام) ... ۶۵
- ۲- امام محمدبن علی الجواد (علیه السلام) ... ۶۶
- ۳- شیخ مفید (رضی الله عنه) ... ۶۷
- ۴- سید شریف رضی (رضی الله عنه) ... ۶۹
- ۵- سید مرتضی علم الهدی (رضی الله عنه) ... ۶۹
- ۶- بغداد «شهر نواب اربعه» ... ۷۰

بخش دوم

سامرا / مطاف عشق در ناحیه مقدسه ... ۷۱

- ۱- امام علی بن محمد التقی (علیه السلام) ... ۷۴
- ۲- امام حسن بن علی العسکری (علیه السلام) ... ۷۵
- ۳- سرداب مقدس غیبت ... ۷۶
- ۴- حکیمه خاتون (علیها السلام) ... ۷۷
- ۵- نرجس خاتون (علیها السلام) ... ۷۸
- ۶- حسین بن علی (علیه السلام) ... ۷۹
- ۷- حضرت سمانه (علیها السلام) ... ۸۰

۸- حضرت حدیثه (علیها السلام) ... ۸۰

بخش سوم

بلد ... ۸۱

ابوجعفر سید محمدبن علی (علیه السلام) ... ۸۳

یادداشتها ... ۸۵

نقشه ... ۹۸

تقدیم به:

- ولی عصر (عج)، یگانه منجی عالم بشریت
- بزرگ هادیان بشریت، ائمه مظلوم بقیع، مدفون غریب خراسان ستاره های درخشان عتبات عالیات
- امام خمینی، که عشق به او عشق به همه خوبیهاست و ذوب شدن در او ذوب شدن در ائمه اطهار (ع) است.
- شهید، که مظهر زندگی و حیات جامعه است و ضامن بقای دین خدا

مقدمه

گذر بیش از يك هزاره از تالو و جلوه هدایت بشری، توسط مصابیح روشن امامت و ولایت و افزایش عشق و شور در شناخت و اطاعت از آنها، بیانگر حقانیت و جذب و وصف ناپذیر آن اختران درخشان است.

شیعیان و محبان اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام در پاسخ به جذب عشق و مهار حرارت محبت درون قلوب خود، با هزاران تلاش، مترصدند تا در فرصتهای پیش آمده به زیارت آن بزرگان شتافته و عظمت و معنویت آنها را در حریم با صفای مشاهدشان، به نظاره بنشینند. در این میان دفتر خدمات مسافرتی شاهدان کوثر، وابسته به سازمان فرهنگی، سیاحتی کوثر مفتخر است تا میزبان زائران «کوی عشق» در سرزمینهای ایران، عربستان، عراق و سوریه باشد.

حال با لطف الهی و عنایات ائمه معصومین علیهم السلام، فرصتی پیش آمده تا هموطنان عزیز موفق به حضور در کشور عراق و زیارت عتبات عالیات شوند.

شاهدان کوثر، بمنظور آشنایی هر چه بیشتر مدیران، راهنمایان و زائران محترم اقدام به تهیه و تدوین فیلم و کتاب زائر (۱) نمود تا بتواند در این سفر نورانی، همراهی صمیمی و مؤثر برای شما باشد.

مسئولان این دفتر سعی دارند با تلاش بهتر و بیشتر، رضایت شما زائران محترم را که رضایت پروردگار نیز در آن است، فراهم نمایند.

شما می توانید جهت آشنایی بیشتر با خدمات دفتر و سازمان به بروشورهای تقدیمی مراجعه نمایید.

دهم محرم ۱۴۲۱ - ۱۳۷۹/۱/۲۷

دفتر خدمات مسافرتی و جهانگردی شاهدان کوثر

سخن اول

زیارت، حرکتی است نه در مکان، بلکه در روح و جان. لقایی است عارفانه و مشتاقانه با حضور در پیشگاه آنکه محو در وجود ذات حق و حقیقت است.

زیارت، تلبیه ای است در کمال اخلاص به آیات الهی که فرمود: «ابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ». زیارت قدم گذاری و حضور در روی زمینی است متبرک و تعظیم در برابر حجت خدا و خلیفه اوئی که همه هستی است.

زیارت، تمسک و اطاعت رهبر مطلق باطن و ظاهر همه انسانها و توسل بر مشعل هدایت و روشنگری، در مسیر الی الله است. زیارت خلوت گزیدن،

در حریم خلوت یار و قرار گرفتن در حدیقه فیاض ملائک مقرب و مقیم حول حرم انسان کاملی است؛ خدانمای و متعالی. زیارت، نوشیدن زلال وحی است از واسطه رحمت، و غایت زیارت حلول جوهره هستی و توحید ناب و خالص است در وجود «زائر».

زیارت، یعنی حضور در «مشهد شهید» و تمسک بر زنده همیشه جاوید و تکریم و تجلیل شاهد شهد نوشیده، مجذوب در مطلق وجود و ذوب شده در وجود مطلق.

زیارت، تنور از اشعه منبعث از شعاع اصلی نوری است از انوار او - او که نور مطلق است - که از عرش تادل می‌تابد و قلبها را نورانی و دلها را از غیر او منزه می‌کند که: «الْقَلْبُ حَرَمُ اللَّهِ لِأَنَّكَ حَرَمَ اللَّهِ غَيْرَ اللَّهِ».

زیارت، چون لبیک به دعوت نبویه، شهادت بر صولت علویه، تخلق بر حلم حسنیه، تقدیس شجاعت حسینیه، تعبّد به مانند عبودیت سجدیه، تأثیر از مآثر باقریه، تأثر از آثار صادقیه، تعلّم از علوم کاظمیه و تعظیم حجج رضویه و بهره‌مندی از جود جوادیه و تأسی بر نقاوة نقویه و تعزیز هیبت عسکریه و انتظار فرج در غیبت الهیه است.

و اینجاست که زائر، آن کبوتر حریم دوست، بی‌نهایت دل را به اشک چشم صیقل داده و با آتش و سوز، خاکستر نموده و تطهیر می‌نماید و مهر خاموشی بر لب زده و آنگاه جزء جزء وجودش فریاد برمی‌آورد که: «يَا خُلَفَاءَ اللَّهِ فِي أَرْضِيهِ، يَا أَبْنَاءَ الرَّسُولِ قَدْ آتَيْتُكُمْ زَائِرًا عَارِفًا بِحَقِّكُمْ وَ مُقَرَّبًا بِفَضْلِكُمْ».

و در نهایت زیارت، حضور در محضر شخص امام است چنانچه امام صادق (ع) فرمود: «مَنْ زَارَنَا فِي مَمَاتِنَا فَكَانَتْ زَارِنًا فِي حَيَاتِنَا» (۱)

مجموعه‌ای که در پیش رو دارید نگاهی گذرا به اماکن مقدسه و مورد بازدید زائران سعادت‌مند عتبات عالیات است. سعی شده با رعایت اختصار، مطالب به صورت موجز و در عین حال مصور و با زبان ساده بیان شود. با توجه به محدودیتهای موجود سفر، بعضی اماکن، مورد زیارت زائران قرار نمی‌گیرد، لذا یادداشتهای جهت مزید اطلاع بوده و احتمالاً از اینگونه موارد می‌باشند.

مؤلف - دهم محرم ۱۴۲۱ هـ . ق

«فصل اول»

سرزمین درّهای درخشان

سرزمین درّهای درخشان
«کشور عراق»

کشور عراق، با ۴۳۸۳۱۷ کیلومتر مربع وسعت در منطقه خاورمیانه و در غرب کشور سربلند جمهوری اسلامی ایران قرار دارد. این کشور از طرف جنوب به عربستان سعودی و کویت و از غرب به سوریه و اردن و از ناحیه شمال با کشور ترکیه هم مرز است.

جمعیت این کشور بالغ بر ۲۲ میلیون است؛ که بر اساس سرشماری سال ۱۹۸۳ حدود ۵۶٪ آن را شیعیان تشکیل می دهند.

عراق سرزمین نسبتاً کم ارتفاعی است که ناهمواریهای آن غالباً در شمال و شمال غربی واقع است و جلگه ها، بخش عظیمی از وسعت آن را در برگرفته است. بیابانها و صحراها تحت عنوان «بادیه الشام» سرتاسر غرب و جنوب غربی آن را می پوشاند. دجله و فرات شریان حیاتی این کشور را تشکیل می دهد، آب و هوای عراق در نقاط شمال سرد و کوهستانی، در نواحی مرکزی گرم و مرطوب و در غرب گرم و خشک است.

گاهی تاریخ در جغرافیا نمایان است و گاهی جغرافیا تاریخ مجسم و مکانهای جغرافیائی، یادآور رویدادهای تاریخی است و خاطره انسانهای سازنده تاریخ، و تاریخ عمیق و ریشه دار این کشور از زمان انبیاء علیهم السلام و وقایع مهم و اساسی تاریخ شیعه، با حضور پربرکت شش اختر تابناک آسمان ولایت و امامت و یادمانهای غیبت حضرت ولی عصر (عج)، به این خاک اهمیت ویژه ای بخشیده، به نحوی که آرزوی هر مسلمان، سفر به این سرزمین پربرکت و زیارت سلاله پاک پیامبر گرانقدر اسلام (ص) می باشد.

«بخش اول»

شهر خورشید ولایت نجف

ای خاک درت، سرمه ارباب بصارت *** در تأدیت مدح تو خم، پشت عبارت
هر صبح که روح القدس آید به طوافت *** در چشمه خورشید، کند غسل زیارت

شیخ بهائی (۱۰۳۱-۹۳۵ ه. ق)

شهر خورشید ولایت

«نجف»

«بارگاه نور»

نجف صیغه ای عربی است که به معنای مفعول یعنی منجوف بکار رفته است. منجوف، مکانی مستطیل شکل و مرتفع است که در اطراف آن آب جمع می گردد؛ ولی بر سطح آن جاری نمی شود.

از امام صادق (ع) نقل است که فرمود: نجف، در ابتدا کوهی بسیار بزرگ بوده و همان کوهی بود که فرزند نوح (ع) پس از جاری شدن سیل و عذاب الهی خطاب به پدرش گفت: برای در امان بودن از آب سیل به آن پناه خواهد برد. چون فرزند نوح (ع) بدان پناه برد تا به گمان خویش از عذاب الهی در امان باشد، خداوند آن را به صحرائی تبدیل نمود و پس از آن دریایی پهناور در آن مکان پدید آمد که به «نی» مشهور گشت، با گذشت زمان دریای مذکور به تدریج خشک (جف) گردید، بدین جهت آن منطقه «نی جف» نامیده شد و بعدها به نجف تغییر نام داد. (۲)

از دیگر اسامی این شهر «غرّی» به معنای نیک، «مشهد» به معنای محل اجتماع مردم و همچنین، مکان شهادت می باشد. (۳)
در روایات اسلامی از این سرزمین با نامهای طور، ظهر، وادی السلام، جودی و... یادشده است.

شهر نجف، در دل خود، بزرگ مرد تاریخ، ابر مظلوم عادل، خورشید درخشان غدیر و امام اول جهان تشیع را جای داده است. نجف، قدمگاه ائمه اطهار (ع)، صالحان روی زمین و مطاف ملائکه مقرب الهی است.

نجف یادآور ابراری است، چون شیخ طوسی، صاحب جواهر، شیخ مرتضی انصاری، میرزای شیرازی محقق ثانی، میرداماد، آخوند خراسانی، میرزا حسین نوری، علامه امینی، محمدکاظم یزدی، آل کاشف الغطاء، علامه بحر العلوم، مقدس اردبیلی، شیخ عباس قمی، وحید بهبهانی، شهید صدر، آیت الله حکیم، امام خمینی و... بزرگ مردانی مرد، که سرزمین پاک نجف، هرگز خاطره محافل تدریس و نشر فقه جعفری آنها را فراموش نخواهد کرد.

شهر نجف، در ۱۷۷ کیلومتری بغداد، برکناره غربی تپه ها و بلندیهایی قرار دارد که عراق را از حجاز جدا می سازد و در نزدیکی ویرانه های شهر حیره بناگشته است.

بدون تردید و به اتفاق همه شیعیان، پیکر منور و مطهر علی (ع) در این شهر و قبر آدم صفی (ع) و نوح نبی (ع) در جوار آن حضرت قرار دارد. (۴)

«کعبه دل»

۱- امام علی بن ابیطالب (علیه السلام)

روز جمعه ۱۳ رجب سال سی از عام الفیل، زمین قابلیت یافت تا ابر مرد تاریخ بشریت را در خود جای دهد و کعبه آن مقصود دلهای عاشقان و مطاف عارفان الهی مؤید این وجود گهر بار گردد. پدرش، ابوطالب پسر عبدالمطلب و مادرش فاطمه بنت اسد می باشد. دوران امامت آن بزرگوار سی سال بوده که بیست و چهار سال و شش ماه را خانه نشین گردید؛ او تبلور همه صفات و تجلی فضائل پیامبران الهی (ع) بود. چنانچه حضرت رسول اکرم (ص) (۵) فرمود:

«هرکس می خواهد آدم (ع) را در علمش و نوح (ع) را در حکمتش و ابراهیم (ع) را در حلمش و موسی (ع) را در هیبتش و عیسی (ع) را در عبادتش ببیند پس به علی ابن ابیطالب (ع) نظر نماید.» (۶)

وی که همواره و در تمامی مراحل رسالت، یار و یاور پیامبر اکرم (ص) و تنها جانشین وی بعد از رحلت ایشان بود، پس از عمری تلاش در جهت

احیاء و بقاء دین خدا در صبح روز نوزدهم ماه مبارک، سال چهل هجرت، بدست شقی ترین مردم ضربت خورد و در نیمه شب بیست و یکم به شهادت رسید و در آستانه مقدس علوی (ع) دفن گردید.

آستان مقدس حضرت علی (ع) در مرکز شهر واقع است که از يك گنبد طلائی و يك گنبد و رواقهای متعدد و يك صحن تشکیل شده است. قبر شریف خورشید ولایت، تا زمان امام جعفر صادق (ع) مخفی بود. (۷) پس از نمایان شدن قبر برهaron الرشید نخستین ساختمان حرم مطهر، در زمان وی بنا گردید و پس از آن همواره در حال تجدید و عمران بوده است.

آخرین بار، چهار طرف حرم مطهر و چهار رواق اطراف آن با کاشیکاری و آئینه کاری که توسط هنرمندان ایرانی انجام گرفته، تزئین گشته است.

در سمت شرق حرم، ایوان طلاق قرار دارد که در وسط آن سروده سید محمد عرفی شیرازی بخط جعفر اصفهانی نوشته شده است.

در طرف شمال و جنوب ایوان دو گلدسته طلاق قرار دارد. حرم مطهر دارای صحن چهارگوشی است دو طبقه، یکی از ویژگیهای مهم آن، تابش آفتاب بطور مستقیم، بر قبر مطهر در چهار فصل سال می باشد. در اطراف صحن حجره هایی ساخته شده که در مقابل هر حجره يك ایوان كوچك واقع است، این حجره ها تا اوایل قرن چهاردهم هجری، محل سکونت بزرگانی بود که در نجف به تحصیل و تدریس اشتغال داشتند. (۸)

۲- حضرت آدم (علیه السلام) صفی الله

امام صادق (ع) فرمود:

«چون جانب نجف را زیارت کنی، عظام (استخوانهای) آدم (ع) و بدن نوح (ع) و جسم علی ابن ابیطالب (ع) را زیارت کن، اگر چنین کردی، گویی پدران گذشته و محمد خاتم پیامبران (ص) و علی (ع) را زیارت کرده ای. (۹)»

علامه مجلسی (ره) در حیوة القلوب می نویسد: روز یازدهم محرم، پدر بشر،

حضرت آدم (ع) صفی الله دیده از جهان فرو بست. (۱۰)

مجلسی می نویسد: «وقتی وفات آدم (ع) فرارسید، فرزندان خود را خواند و همگان را به فرمانبری شیث نبی (ع) سفارش کرد. پس از فوت حضرتش، شیث به رهبری جبرئیل بدن مبارک آدم (ع) را غسل داد و کفن کرد و پس از خواندن نماز بر او (طبق تعلیم جبرئیل)، جنازه مطهرش را در

غار ی که در کوه ابوقبیس بود؛ دفن نمود.»
 در روایتی امام صادق (ع) فرمود: وقتی نوح (ع) در کشتی بود؛ امر شد که هفت بار بطواف خانه کعبه بپردازد و تابوت حامل جنازه آدم را بردارد، نوح (ع) طبق دستور عمل کرد و تابوت را به کشتی آورد، و به نجف منتقل ساخت. (۱۱) و در محل فعلی - بالای سر امام (ع) - دفن نمود.

۳- حضرت نوح (علیه السلام)

نوح (ع) در جامعه ای می زیست که دلها در آن تیره و فساد چیره و بت پرستی رایج و ستم و بهره گیری و استثمار متداول بود. خداوند به وی فرمان داد که این مردم را هدایت کند، او نیز چنین کرد. نوح برای گذراندن زندگی خویش، نجاری می کرد. (۱۲) او سالها با تحمل همه مصائب به دعوت پرداخت تا اینکه سرانجام، آن مردم گمراه، امید نوح (ع) را به یأس مبدل کردند. خداوند امر فرمود تا به کمک یاران اندکش کشتی بسازد؛ او هم اطاعت نمود؛ نقطه ای دور از شهر را انتخاب کرد و شروع به کار نمود. (۱۳) پس از اتمام کار ساخت کشتی، فرمان رسید که با خانواده خویش و همه گرویدگان و مؤمنان به کشتی درآید و از هر حیوانی يك جفت با خود ببرد که لحظه عذاب رسیده است. نخست از تئوری در خانه یکی از مؤمنان، آب جوشید و همه مؤمنان به فرمان نوح (ع) به کشتی درآمدند. طوفان سهمگینی برخاست، پسر نوح (ع) که جزء گمراهان بود، اطاعت امر پدر نکرده و بسوی کوه نجف پناه برد. (۱۴) فردای آن روز هنگامی که سرنشینان کشتی سر از خواب برداشتند، طوفان فرو نشسته بود. مدتی بعد آبها در دل زمین فرو رفت و کشتی سالم، همراه سرنشینان خود، بر زمین نشست. (۱۵)

نوح (ع) پس از فرود کشتی، به دعوت و راهنمایی مؤمنان ادامه داد. نوح ۲۵۰۰ سال عمر کرد. وی در ۸۵۰ سالگی مبعوث به نبوت و ۹۵۰ سال قبل از ساخت کشتی، مردم را به خداپرستی دعوت کرد. (۱۶)
 هم اکنون وجود مبارك این پیامبر الهی را در محل بالای سر امام (ع)

زیارت می کنیم.

۴- «آرامگاه برخی از علماء»

■ احمد بن محمد معروف به مقدس اردبیلی، فقیه متعبد و زاهد متکلم و محقق بی نظیر، که بنقل از مرحوم مجلسی، از جمله کسانی است که بیدار ولی عصر (عج) موفق و مفتخر شده است. از وی دهها جلد کتاب بر جای مانده، پیکر پاکش پس از رحلت در سال ۹۹۰ هـ. ق (۱۷) در اتاقی که در ایوان طلا و جنب گلدسته جنوبی واقع شده دفن نمودند.

-۱۱-

■ حسن ابن یوسف ابن مطهر حلی معروف به علامه حلی فقیه و عالم بزرگ اسلام که قبل از رسیدن به سن بلوغ به مقام اجتهاد رسید. (۱۸) شخصیت علمی و فقهی و ویژگیهای او بر کسی پوشیده نیست، او کسی است که امام عصر (عج) به وی در تهیه کتاب عالم نمای سنی که پیرامون ایراد بر شیعه بود کمک قلمی داد، تا بتواند پاسخ او را بدهد، وی در طول عمر توفیق تشرف خدمت حضرتش را یافت (۱۹)، تألیفات این عالم بزرگ را بالغ بر ۵۰۰ جلد نقل کرده اند، وی در سال ۷۲۶ هـ. ق رحلت کرد (۲۰)، مدفن وی در اتاقی که در راهروی جنب گلدسته شمالی قرار دارد؛ می باشد. (۲۱)

■ شهید سیدمصطفی خمینی، فرزند بزرگ امام خمینی (ره) که در سال ۱۳۴۹ هـ. ق در قم متولد و همواره به تدریس و تحقیق مشغول بود، در سن ۲۱ سالگی از حوزه درس خارج فقه آیت الله العظمی بروجردی استفاده کرد و پس از رحلت ایشان در حوزه درس فقه و اصول پدر بزرگوارش شرکت نمود، وی ضمن استفاده از استادان برجسته علاوه بر مقام و درجه اجتهاد در فقه و اصول، در علوم معقول و فلسفه و کلام ید طولایی داشت. از وی تألیفات بسیاری بجای مانده است، وی پس از شهادت در اتاقی که در راهروی جنب گلدسته شمالی قرار دارد، مدفون گردید. (۲۲) و همچنین مزار شیخ محمدحسین غروی اصفهانی (۱۲۹۶ - ۱۳۶۱ هـ. ق) استاد آیات عظام اراکی، خویی و علامه طباطبائی نیز در همین محل می باشد.

■ شیخ مرتضی انصاری، در سال ۱۲۱۴ هـ. ق در ذرفول متولد شد، وی که یکی از فقهاء بزرگ جهان تشیع بود پس از وفات مرحوم صاحب جواهر، مرجعیت و ریاست حوزه علمیه نجف را عهده دار شد و تألیفات متعدد و ارزشمندی در فقه و اصول از خود بر جای گذاشت که پس از گذشت حدود دو قرن هنوز مهمترین مدرک و مأخذ هستند.

پیکر مطهر وی پس از رحلت در سال ۱۲۸۱ هـ. ق (۲۳) در یکی از حجره های صحن مطهر در سمت غرب راهرو و دالان باب القبله دفن گردید. (۲۴)

■ سید محمد کاظم طباطبائی یزدی، در سال ۱۲۴۷ هـ. ق در یزد بدنیا آمد، وی صاحب کتاب عروة الوثقی که تاکنون از منابع مهم فقه اسلامی است، می باشد، فقها با حاشیه زدن بر آن نظرات فقهی خود را ابراز می کنند. او در ۲۸ رجب ۱۳۳۷ هـ. ق در نجف وفات یافت و عالم را در سوگ خود نشانید. (۲۵) مدفن او در مقبره بزرگی در سمت شمال صحن مطهر قرار دارد.

■ سید ابوالحسن موسوی اصفهانی، در سال ۱۲۸۴ هـ. ق در یکی از روستاهای اصفهان دیده به جهان گشود و پس از وفات میرزا محمدتقی شیرازی به مرجعیت جهان تشیع نایل آمد، وی در سال ۱۳۶۵ هـ. ق رحلت (۲۶) و در مقبره جنوبی واقع در دالان باب الذهب دفن گردید.

■ ملامحمد کاظم هروی خراسانی، صاحب کتاب کفایة الاصول که از کتب رایج، بین سلسله جلیله اهل علم می باشد. (۲۷) به گفته شیخ آقا بزرگ تهرانی حدود ۱۲۰۰ نفر شاگرد که بسیاری از آنها مجتهد بودند در درس ایشان شرکت می کردند. (۲۸) وی پس از رحلت در مقبره جنوبی واقع در دالان باب الذهب دفن گردید. (۲۹)

■ ایوان العلماء، ایوانی است بزرگ که در قسمت شمال حرم شریف

قرار دارد، این ایوان را از آن رو ایوان العلماء می گویند، که بسیاری از بزرگان شیعه در آن مدفون شده اند از آن جمله اند:

مولی علی نقی کمره ای فراهانی (متوفی ۱۰۶۰ هـ.ق)، شیخ محمدمهدی نراقی (متوفی ۱۲۰۹ هـ.ق)، شیخ احمد فراهانی (متوفی ۱۲۴۵ هـ.ق)، میرمحمدباقر هزار جریبی (متوفی ۱۲۴۵ هـ.ق)، امیرعبدالباقی خاتون آبادی (متوفی ۱۲۰۷ هـ.ق)، شیخ احمد جزایری (متوفی ۱۲۴۵ هـ.ق)، میرزا علی رضا اردکانی شیرازی (متوفی ۱۱۶۶ هـ.ق)... زائران می توانند این علماء را در ایوان العلماء زیارت کنند.

■ سایر علماء، بسیاری از شخصیتها و ارباب علم و تقوا در صحن مطهر و اطراف آن مدفونند که معرفی هر یک نیازمند فرصت و امکان وسیع می باشد و از عهده این کتاب خارج است، لذا فقط به ذکر تعدادی از آنها کفایت می نمائیم. امید است زائران از یاد آنها غفلت نورزند.

سید احمد عطار بغدادی (از خواص سید بحر العلوم بوده و در ایوان طلا در جوار علامه حلی مدفون است)، سیدمحمد سعید حبوبی (۱۲۶۶-۱۳۳۳ هـ.ق) صاحب فتوای جهاد علیه انگلیس، شهید ثانی میرزا احسین نوری استاد شیخ عباس قمی (۱۲۵۴-۱۳۲۰ هـ.ق)، سید محمود شاهرودی (۱۳۰۱-۱۳۹۴ هـ.ق) (مدفن وی در صحن مطهر در مقبره حاج شیخ جعفر شوشتری است)، حاج شیخ جعفر شوشتری در سال ۱۳۰۳ هـ.ق فوت و در مقبره دالان شمالی صحن شرف دفن گردید. (۳۰)، حاج آقا حسین قمی، شیخ عباس قمی، شهید سیدمحمدباقر صدر، در آرامگاه خانوادگی «شرف الدین» دفن گردید، (۳۱)، میرزا ابوالقاسم فرزند محمد اسماعیل مدرس، شیخ حسن آشتیانی، سید عبدالحسین شرف الدین، آقاضیاء الدین عراقی، حاج محمدحسین امین الضرب و... (۳۲)

۵- قبرستان وادی السلام

در شمال شهر نجف، یکی از مقدسترین گورستانهای مسلمانان و شیعیان واقع شده است. این قبرستان که دارای ۲۰ کیلومتر مربع مساحت

است، قدمت تاریخی بیش از هزار ساله دارد. (۳۳)
 نقل است هر مؤمنی در شرق و مغرب جهان از دنیا برود؛ روح او به
 وادی السلام می رسد و می پیوندد و ارواح، حلقه حلقه شده و با یکدیگر
 سخن می گویند در حالی که برجهای بلندی از نور قرار گرفته اند (۳۴) این
 قبرستان مدفن بسیاری از دانشمندان، بزرگان دین، صالحان و مؤمنان است.

«پیام آوران هدایت»

■ مرقد هود (علیه السلام) و صالح (علیه السلام)

حضرت هود (ع)، از نوادگان حضرت نوح (ع) و نامش با «هدایت» هم
 ریشه است. (۳۵) قوم عاد، در منطقه ای بنام احقاف، در جنوب شبه

جزیره عربستان، بین یمن و عمان، زندگی می کردند. بت پرستی قوم
 باعث نزول عذاب و نابودی آنها شد. هود با یاران خود به حضرموت هجرت
 کرد. (۳۶)

قوم ثمود در همان جا که قوم عاد - قوم هود (ع) - زندگی می کردند،
 می زیستند. خداوند برای هدایت قوم ثمود، حضرت صالح (ع) را همراه
 ناقه ای که معجزه او بود؛ فرستاد. قوم ستمگر ثمود (ناقه پیامبرشان را
 کشته) و باعث نزول عذاب الهی شدند و جز حضرت صالح (ع) و کسانی که از
 پیش به وی ایمان آورده بودند؛ کسی باقی نماند. (۳۷)

آرامگاهی در ابتدای قبرستان وادی السلام واقع شده است که، بنابر
 روایات، دو پیامبر الهی در آن مکان دفن شده اند. (۳۸)

این آرامگاه، از مکان های معروف و مشهور نجف می باشد. از زمان علامه
 بحر العلوم بنایی از گچ و سنگ بر روی آن مرقد ساخته شده است. پس از
 گذشت حدود یک قرن، ساختمان باشکوه دیگری در آن مکان بنا گردید که
 آن ساختمان در سال ۱۳۳۷ هـ. ق دوباره تجدید بنا شد که هم اکنون باقی
 است. (۳۹)

■ مقام امام صادق (علیه السلام) و مقام امام مهدی (عج) (۴۰)

در قبرستان «وادی السلام» دو مقام (جایگاه) به نام های امام صادق (ع) و امام مهدی (عج) وجود دارد که گفته شده، محل حضور و عبادت آن دو بزرگوار بوده است. (۴۱)

«بخش دوم»

«حرم ولایت»

کوفه

امام صادق (ع):

مکه، حرم خداوند است، و مدینه، حرم محمد (ص)

و کوفه، حرم علی ابن ابیطالب (ع) است.

سفینة البحاره - جلد ۲ - ص ۴۹۸

حرم ولایت

شهر نور و نور

«کوفه»

کوفه، شهر نور و نور، در جنوب شرقی کعبه دلها، کربلای حسینی در فاصله کمتر از پنجاه کیلومتر و در یازده کیلومتری شمال غربی شهر نجف، قرار دارد. این شهر نخستین شهر اسلامی است که در سال ۱۷ هـ. ق به دستور خلیفه دوم و بدست سعدابی و قاص ساخته شد. گذشته این شهر، بیانگر حلاوت ها و شیرینی ها و همچنین تلخی و بی وفائیهاست، فضیلت‌های بسیاری برای این شهر بیان شده، چنانچه حضرت امام صادق (ع) درباره اش فرمود: که کوفه حرم حضرت علی (ع) است و نماز در آن، با هزار نماز برابر بوده و صدقه در این دیار معادل با انفاق هزار درهم، ثواب دارد. (۴۲)

کوفه محل خلافت علی (ع)، خانه و زندگی او و فرزندان عزیزش بوده، و کوچه های آن قدمگاه آن بزرگان است.

در کوفه صدها شهید از فرزندان و یاران فاطمه و آل علی (ع) مدفونند. این شهر یادآور خاطرات تلخی است که زائیده بی وفائی ها و ناجوانمردی ها بوده است.

علی (ع) فرمود: «ای کوفیان، گرفتاری من با شما در دو سه چیز خلاصه شدنی است: کراهی صاحب گوش، لالانی زبان دراز، کورانی دارای چشم، نه

در برخوردها آزادگی و صداقتان هست و نه در هنگامه گرفتاری، برادرانی مورد اعتمادید.» (۴۳)
در اینجا، مولود کعبه، توسط شقی ترین نامرد روی زمین، در محراب عبادت، به شهادت رسید.

در این شهر قیس بن مسهر الصیداوی، قاصد امام حسین (ع) و حامل نامه محرمانه به مسلم (ع) در خون خود غلطید. مسلم (ع) سفیر بلافصل اباعبدالله الحسین (ع)، در همین شهر از بالای دارالاماره، به پائین افکنده شد و به شهادت رسید.

در این سرزمین، هانی ابن عروه، آن مهربان میزبان عاشق، بشهادت رسید. غافله اسراء و سرهای بریده شهدای کربلا در کوچه های همین شهر گردانده شد. زینب کبری (س)، در دارالاماره و بازار این شهر فاطمه گونه، به روشنگری پرداخت.

رشید هجری، عمرو بن حمق خزاعی، میثم تمار آن شیعیان خالص علی (ع)، در این شهر لباس سرخ شهادت پوشیدند.
و اما زائران عتبات در این شهر به اقامه نماز در دو مسجد بزرگ کوفه و سهله و به دیدار خانه علی (ع) و فرزندان او و به زیارت آرامگاه مسلم ابن عقیل (ع) و هانی ابن عروه (ع) می پردازند. (۴۴)

«دار الانوار»

۱ - خانه منصوب به امیرالمؤمنین (علیه السلام)

این خانه در اصل منزل امّ هانی، خواهر علی (ع) بوده، حضرت پس از انتقال به کوفه علی رغم درخواست عده ای از کوفیان برای اقامت در قصر دارالاماره در آن اقامت کرد.

این خانه محل خلافت و امامت علی (ع) بود و در همین خانه بود که جسم مطهرش غسل داده شد و کفن گردید. این خانه گلین و کوچک در فاصله حدود ۸۵ متری جنوب غربی مسجد کوفه قرار دارد.

خانه منصوب به علی (ع) و اولاد ایشان

اندرونی و بیرونی این خانه را، راهرویی تتگ به هم وصل می کند و چاهی که حضرت (ع) از آن آب می کشید، (در میان اطاقی) موجود است. مکتب خانه فرزندان حضرت (ع) در این خانه است، در یکی از اطاقهای خانه، محل نماز حضرت (ع)، و همچنین محل نشستن حسنین (ع) بر بالین پدر با سه محراب معلوم و محل غسل و کفن و همچنین قرار گرفتن پیکر مطهر حضرت نیز مشخص است. این خانه که بعد از مدتها هنوز باقی است، توسط محسن خان خراسانی، تعمیر و مرمت شده است. (۴۵)

«بیت التور»

۲- مسجد جامع کوفه

یکی از چهار مسجد مقدس و مهم جهان اسلام و نخستین ساختمان شهر کوفه در سال ۱۷ هـ. ق است. این مسجد مربع شکل، دارای ۴۰۰۰۰ مترمربع مساحت، صحن وسیع و بدون سقف و دیوارهای عظیم و مرتفع می باشد که در سه طرف آن حجره هایی برای زائران در نظر گرفته شده است. (۴۶)

در فضیلت مسجد احادیث فراوانی وارد شده است که به مختصری از آنها بسنده می کنیم:

اصبغ ابن نباته از امیرالمؤمنین علی (ع) نقل می کند که فرمود:

«ای مردم کوفه! خداوند نعمتی را به شما عطا فرموده که به هیچ کس چنین بخششی را ننموده است و آن مسجد شماس است که، خانه آدم (ع) و نوح (ع) و ادریس (ع) و جایگاه نماز ابراهیم خلیل (ع) و برادرم خضر (ع) و مصلائی من است. مسجد شما یکی از مساجد چهارگانه ای است که خداوند برای اهل مسجد برگزیده است. گویا می بینم این مسجد در روز قیامت، مانند شخص محرمی است، که دو لباس سفید احرامی بر تن

دارد؛ حاضر می شود و برای اهل خویش و کسانی که در آن نماز گزارده اند؛ شفاعت می کند و شفاعت او رد نمی شود... و زمانی خواهد رسید که این مسجد، مصالای فرزندان مهدی (ع) و همه مؤمنین گردد و هیچ مؤمنی نیست مگر اینکه در این مسجد آمده و یا قلب او مشتاق و دل داده آن است، از این مسجد دوری نگزینید و با نماز در آن به خداوند متعال تقرب جویید و برای رفع حوائج خویش، به سوی آن بشتابید، اگر مردم برکات این مسجد را می دانستند، از اطراف زمین، با کشیدن خود بر روی برفها هم که شده، به این مسجد می آمدند.» (۴۷)

این مسجد، دارای اعمال خاصی است که کبوتران حریم خلوت یار، بامعنویت تمام، احرام عبادت بسته، در بارگاه دوست، دست دعا به درگاه احدیت دراز می کنند.

از جمله آثار و برکات این مسجد، اجابت دعاست، چنانچه امیر المؤمنین (ع) می فرماید:

«... هر حاجتمندی، در این مسجد، حاجتی را از خداوند

درخواست نموده، خداوند متعال دعای او را اجابت و

گرفتاری وی را برطرف ساخته است.» (۴۸)

محل عصای موسی (ع)، انگشتر سلیمان (ع) و بوته کدوی سبزشده برای یونس (ع) در این مسجد است. از فضایل این مسجد، می توان ثواب مضاعف عبادت و اعمال نیک را بیان نمود. (۴۹)

چنانچه امام صادق (ع) فرمود:

«سمت راست، قسمت وسط و عقب این مسجد، همگی از

باغهای بهشت است، یک رکعت نماز واجب در این مسجد،

برابر با هزار نماز و یک رکعت نماز مستحب، ثواب پانصد

رکعت نماز را دارد، نشستن در این مسجد، هر چند بدون تلاوت

قرآن و ذکر باشد، عبادت است، اگر مردم می دانستند در این

مسجد چه (برکاتی) وجود دارد، با راه رفتن بر روی دست و

سینه هم که شده، خود را به این مسجد می رسانند.» (۵۰)

■ ابواب مسجد:

مسجد کوفه، در قرون نخستین تأسیس، درهای متعددی داشته است، قبایل مختلف هرکدام به نام خویش بآبی در آن داشتند، مهمترین این درها عبارت بودند از: باب السّده، که حضرت امیرالمؤمنین (ع) از آن داخل می گردید.

باب کِنْدَة در سوی راست از جهت غربی، باب الانماط به محاذات باب الفیل، (که در اصل باب الثعبان درب ازدها، که بیانگر یکی از معجزات حضرت علی(ع) بود خوانده می شد) و آن درب بزرگی است، در جهت عکس قبله که مردم امروز از آن درب داخل می شوند، و دربی که راهرو صحن بارگاه حضرت مسلم بن عقیل (ع) و هانی ابن عروه (ع) در آن قرار دارد.

■ مقام حضرت ابراهیم (علیه السلام) ستون چهارم

این ستون، مصلاهی حضرت ابراهیم (ع) و محل عبادت و دعای وی بوده است. (۵۱) درباره زادگاه حضرت ابراهیم (ع) اقوال گوناگون است. بعضی می گویند وی در قریه «کوثر» که دهکده ای از توابع کوفه بوده، دیده به جهان گشود، حضرت ابراهیم (ع) بدنبال احتجاجات فراوان با مشرکان و ستاره پرستان سرزمین بابل، وقتی احساس کرد؛ ستمگران قصد کشتن وی را دارند، از هدایت آنان مأیوس گردید و تصمیم گرفت، از شهر «اور» (۵۲) به نقاط دیگر برود. با این هدف به همراه برادرزاده اش لوط (ع) از کنار رود فرات به سوی شمال پیش رفت و به شهر کوفه رسید. در مسجد کوفه، در کنار ستون پنجم مسجد به نماز ایستاد، آنگاه حضرت و همراهان از کوفه بسوی شمال راه را ادامه داد، و از کنار رود فرات به سرزمین کربلا رسیدند و از آنجا بسوی یمن و قوم عمالقه رفتند. (۵۳)

■ ستون حضرت خضر (علیه السلام)

این ستون، محل نماز و عبادت حضرت خضر (ع) بوده است. (۵۴)

■ دكة القضاء

سکویی در شمالشرقی مسجد که بنا به روایات، محلی بوده است که حضرت علی (ع) بر روی آن می نشست و قضاوت می فرمود. در آن موضع ستون کوتاهی بوده که بر آن آیه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْأِحْسَانِ»

نوشته شده بود، قضاوتهای حضرت در این مکان مشهور است، علاقمندان می توانند به منابع مربوطه مراجعه نمایند.

■ بیت الطشت (۵۵)

این ستون، بیانگر یکی از معجزات حضرت علی (ع)، پیرامون دختری معصوم است که برادرانش نسبت به او گمان بد برده بودند که به برکت وجودی حضرت (ع) و این معجزه الهی، حقیقت و پاکی دختر معلوم گردید و این محل پس از آن، با عنوان «بیت الطشت» معروف شد. (۵۶)

■ دكة المعراج

این ستون محلی است که به مقام حضرت محمد (ص) نیز مشهور است، امام صادق (ع) خطاب به هارون ابن خارجه فرمود:

«... در شب معراج، جبرئیل، به رسول خدا (ص) عرض کرد: شما الآن در مقابل مسجد کوفه هستید، رسول خدا (ص) فرمود: از پروردگارم اذن بخواه تا به این مسجد داخل شوم و دو رکعت نماز بجای آورم، جبرئیل از خداوند متعال اجازه خواست و خداوند نیز اجازه داد.» (۵۷)

این محل مصلاهی حضرتش در شب معراج بوده است.

■ مقام حضرت آدم (علیه السلام) (ستون هفتم)

بر اساس روایات معتبر، مسجد کوفه خانه حضرت آدم (ع) (۵۸)، و محل

عبادت و اقامه نماز وی بوده است. (۵۹)
 در قسمت جنوب غربی دکه المعراج ستونی است مشهور به مقام
 حضرت آدم (ع)، که در آن پروردگار توفیق توبه از ترك اولی را به آدم (ع)
 داده است. (۶۰)

■ مقام جبرائیل (ستون پنجم)

در روایات به آن مقام ابراهیم (ع) و مقام امام حسن (ع) نیز گفته
 می شود. این مقام از مواضع ممتاز مسجد است. که در آن، حضرت
 جبرئیل (ع)، ابراهیم (ع)، علی (ع) و امام حسن مجتبی (ع) اقامه نماز
 کرده اند.

■ مقام زین العابدین (علیه السلام) (ستون سوم)

این مقام از طرف قبله، مقابل بادکه باب امیرالمؤمنین و از سمت
 غربی مقابل باب کنده که هم اکنون مسدود شده، می باشد. از ابو حمزه

ثمالی نقل شده است که گفت:

«روزی در مسجد کوفه نشسته بودم، شخصی داخل مسجد
 شد، او از همه کس خوشروتر، خوشبوتر، پاک جامه تر بود،
 عمامه ای به سر، پیراهن درآعه پوشیده و نعلین عربی
 (کفش های عربی) در پای مبارکش کرده، پس نعلین را کند و
 نزد ستون هفتم ایستاد و دستها را تا برابر گوش بلند کرد و
 تکبیری گفت که تمام موهای بدن من راست ایستاد، پس
 چهار رکعت نماز گزارد، و رکوع و سجودش را نیکو بعمل
 آورد... چون سر از سجده برداشت، نیکو ملاحظه کردم،
 حضرت امام زین العابدین (ع) بود، دستهای مبارکش را
 بوسیدم و پرسیدم برای چه، به اینجا آمدید، فرمود: «برای
 آنچه که دیدی.» (۶۱)

این مکان، محل عبادت امام سجاد (ع) است.

■ باب الفرج یا مقام نوح (علیه السلام)

در سمت غربی محراب امیرالمؤمنین (ع)، نزدیک درب باب السده قرار دارد.
 علامه مجلسی در بحار الانوار، از حضرت رضا (ع) نقل کرده است که فرمود:

مسجد کوفه، خانه حضرت نوح (ع) است و اگر شخصی صدبار داخل این مسجد شود، خداوند او را مشمول صد مغفرت و آمرزش خواهد کرد، زیرا دعای حضرت نوح (ع)

شامل حال آن مسجد است، که فرمود: «رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ
 وَ لِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا»

باب الفرج محل عبادت و مصلاهی حضرت نوح (ع) بوده است، ذکر نماز حاجت در این مکان وارد شده است. (۶۲)

■ محراب امیرالمؤمنین (علیه السلام)

این مکان شاهد نزول ملائک و عروج علی (ع) است، او که خدای را طوری عبادت می کرد که گویی او را می بیند، اینجا شاهد فریاد رستگاری اوست که فرمود: «فَزِتْ وَ رَبِّ الْكَعْبَةِ» در این مکان بود که پیشگویی حضرتش محقق شد (۶۳) و به دست شقی ترین امت به شهادت رسید.

■ محل به گل نشستن کشتی نوح (علیه السلام)

جبرئیل (ع) در کوفه بر نوح (ع) فرود آمد و امر الهی مبنی بر ساختن کشتی را به او ابلاغ فرمود، نوح (ع) این کشتی را در سه طبقه ساخت، در روایات است که در گوشه مسجد کوفه، در تنور خانه نوح (ع)، آب فوران کرد. (۶۴)

عذاب الهی آغاز شد، پس از فروکش کردن طوفان، کشتی نوح (ع)

میانه مسجد که فضای گودی است به گل نشست. (۶۵)

■ مقام حضرت امام صادق (علیه السلام)

این مقام که در ضلع شرقی در نزدیکی حرم مسلم ابن عقیل (ع) قرار دارد، محل عبادت و مصلاهی امام صادق (ع) بوده است.

-۲۹-

۳- آرامگاه مسلم ابن عقیل (علیه السلام)

در پی دعوت اهل کوفه، مسلم ابن عقیل ابن ابیطالب پسر عم گرامی امام حسین (ع)، به دستور امام حسین (ع)، در نیمه رمضان ۶۰ هـ. ق از مکه راهی کوفه شد.

وی پس از رسیدن به کوفه مردم را به بیعت دعوت کرد، اما با دسیسه های عبیدالله ابن زیاد و بی وفایی اهل کوفه روبرو شد. سرانجام در هشتم ذیحجه سال ۶۰ هـ. ق به دست محمد ابن اشعث، به فرمان ابن زیاد به شهادت رسید. سر مسلم (ع) را از بالای دارالاماره بر زمین انداختند و سپس جسم پاکش را به پائین افکندند. (۶۶)

آرامگاه این شخصیت بزرگ، در بیرون مسجد کوفه و در سمت جنوب شرقی آن قرار دارد که به وسیله راهرو کوتاهی از مسجد می توان به درون صحن قدم نهاد، حرم حضرت مسلم (ع) از يك گنبد طلائی بزرگ و چندین رواق و شبستان و ایوان تشکیل شده است.

۴- آرامگاه هانی ابن عروه (رضي الله عنه)

وی که از اشراف و اعیان شیعه بشمار می رفت، یکی از یاران و شیعیان با وفای امام علی (ع) بوده و حضرت رسول اکرم (ص) را درك کرده و در جنگ صفین به یاری حضرت علی (ع) برخاست و میزبان و همرمز مسلم ابن عقیل (ع) در کوفه محسوب می شد. (۶۷) سرانجام هانی را در هشتاد و نه سالگی به دستور ابن زیاد در محله گوسفندفروشان گردن زدند. (۶۸)

آرامگاه این بزرگ مرد وفادار کوفی، در برابر حرم حضرت مسلم (ع)، در سمت شمالی صحن قرار دارد.

۵- مقبره مختار بن ابی عبیده ثقفی (رضی الله عنه)

مختار، در سال يك هجرت، به دنیا آمد. از آثار مورخان، چنین برمی آید که مختار تا زمان امام مجتبی (ع) با خاندان پیغمبر ارتباط قابل توجهی نداشت، وقتی مسلم (ع) به کوفه آمد در منزل مختار سکونت نمود، زمانی نگذشت که مختار توسط ابن زیاد دستگیر و روانه زندان شد. مختار بعد از آزادی از زندان و پس از واقعه عاشورا، همزمان با تشکیل حزب توأبیین وارد کوفه شد. وی سپاهی به فرماندهی پراهم ابن مالک اشتر فراهم کرد و با سپاه ابن زیاد وارد جنگ شد. در این جنگ انتقام شهدای کربلا را گرفت. (از جمله کسانی که بدست مختار کشته شدند عبارتند از: عبیدالله بن زیاد، عمر سعد، خولی، سنان، شمر، حرمله و...) مختار پس از انتقام خون شهدا در جنگی با مصعب بن زبیر به شهادت رسید. قبر او در ضریحی در گوشه شبستانی در حرم حضرت مسلم (ع)، از سمت جنوب قرار دارد. (۶۹)

۶- مسجد سهله

این مسجد در سه کیلومتری مسجد اعظم کوفه در سمت شمال غربی قرار دارد، در نامگذاری آن به سهله می گویند در زمین خاکی و نرم واقع شده و یا شخصی بنام سهیل آنرا بنا کرده است. (۷۰)
امام صادق (ع) درباره مسجد سهله فرموده است:

«هر گرفتاری که به مسجد سهله آمده و میان نماز مغرب و عشاء، دو رکعت نماز بجای آورده و دعا کند؛ خداوند متعال گرفتاری او را برطرف خواهد نمود.» (۷۱)

مسجد سهله در قرن اول هجری بنا شده و هم اکنون به صورت مستطیل می باشد. این مسجد دارای اعمال و آداب مخصوصی است.

مکانهای خاص این مسجد عبارتند از:

■ مقام امام صادق (علیه السلام)

این مکان که در وسط مسجد قرار دارد محل عبادت و نماز امام صادق (ع) بوده است. امام صادق (ع) در فضیلت مسجد فرموده است: «(مسجد سهله) از جمله مکانهایی است که خداوند دوست دارد، او را، در آنجا بخوانند، و هیچ شب و روزی نیست مگر آنکه ملائکه به زیارت آن مسجد می آیند و خدای را در آن عبادت می کنند». (۷۲)

■ مقام ابراهیم (علیه السلام)

این مقام که در شمال غربی مسجد واقع است. محلی است که حضرت ابراهیم خلیل (ع) از آن به سوی قوم «عمالقه» رفت و در آنجا اقامه نماز کرده است.

■ مقام ادريس (علیه السلام)

این مقام در قسمت جنوب غربی مسجد واقع شده و معروف است که خانه حضرت ادريس (ع) بوده است. و در کتاب شریف کافی، از امام صادق (ع) نقل است که فرمود: «مگر نمی دانی که آنجا، (مسجد سهله) خانه ادريس پیامبر است، که در آنجا مشغول خیاطی بوده» در میان اهل تاریخ و سیره نیز معروف است که، ادريس علیه السلام اولین کسی بوده که خط نوشته و خیاطی کرده است. (۷۳)

مقام ادريس، محل عبادت و نماز این پیامبر بزرگ الهی بوده است.

■ مقام حضرت خضر (علیه السلام)

در قسمت منتهی الیه جنوب شرقی مسجد، مقامی است که معروف به محل عبادت حضرت خضر (ع) می باشد، امام صادق (ع) در این باره می فرماید:

«... این مکان (مسجد سهله) محل توقف شتر خضر می باشد. هیچ غمگین و گرفتاری به این مسجد نیاید تا در وقت بین مغرب و عشاء نماز بخواند و دعا کند، مگر اینکه غم و گرفتاریش برطرف شود.» (۷۴)

بر اساس روایت حضرت خضر (ع)، یکی از یاران امام زمان (ع) است که در پیشاپیش او حرکت کرده و شهر روم را تکبیرگویان، فتح می کند. (۷۵)

■ مقام الصالحین (انبیاء عظام (علیه السلام))

این مقام که در سمت شمال شرقی مسجد قرار دارد، محل نماز و عبادت و حرم بسیاری از پیامبران الهی است. (۷۶)

■ مقام امام زین العابدین (علیه السلام)

این مقام که در قسمت شمال شرقی مقام امام زمان (عج) قرار دارد، محل عبادت و جایگاه نماز حضرت سجاد (ع) است.

■ مقام حضرت مهدی (عج)

امام باقر (ع) فرمود:

«... - (مهدی علیه السلام) - به سوی کوفه عزیمت می کند و بر تخت سلیمان پیامبر می نشیند، عصای موسی (ع) را در دست می گیرد و روح الامین (جبرئیل) و حضرت عیسی بن مریم (ع) همنشین او هستند، بُرد پیامبر (ص) را به تن دارد و ذوالفقار را حمایل کرده و صورتش چون قرص قمر در شب

بدر می درخشد، و از میان دندانهای ثنایایش نوری چون برق ساطع می شود و بر سر مبارکش تاجی از نور قرار دارد.» (۷۷)
 امام صادق (ع) فرمود:
 «هنگامی که امام عصر (عج)، قیام کند، جایگاه ایشان در مسجد سهله خواهد بود.» (۷۸)
 و همچنین علی (ع) می فرماید:

«گویی او را - مهدی (عج) - می بینم که در نزدیکی نجف کوفه از وادی السلام عبور کرده، به سوی مسجد سهله، پیش می رود، در حالیکه زره رسول اکرم (ص) را به تن دارد و بر اسب سبز رنگی سوار است، رنگش سبز مایل به مشکی و در پاهای آن سفیدی درخشنده ای است که برق می زند و پیشانی سفیدی دارد که همگان برق آنرا می بینند و مردم هر شهری خیال می کند که او حضرت مهدی (عج) در شهر آنها و در میان آنهاست و همراه آنها دعای می خواند...» (۷۹)

مقام حضرت صاحب الزمان (ع)

در میانه این مسجد جایگاه باشکوهی قرار دارد، دارای گنبد و شبستان، که معروف به مصلا و محل حضور حضرت قائم (عج) بوده و بنام «مقام حضرت ولی عصر (عج)» مشهور است.

-۳۷-

«ستاره ای بر بالای دار»

۷- آستانه میثم تمّار (رضی الله عنه)

میثم ابن یحیی التّمّار، یکی از یاران وفادار حضرت علی (ع) است. شیخ عباس قمی می نویسد: «او از خواص علی (ع) و از حواریون وی است. آن حضرت وی را به اندازه ای که قابلیت و استعداد داشت، تعلیم علم نمود و او را از اسرار خفیه و اخبار غیبی مطلع کرد.»
 روزی امام علی (ع)، میثم تمّار را به آینده ای که داشت خبرداد (۸۰) و فرمود: «در خانه عمرو بن حریث، تو را به چوبه دار می کشند، بدنت سه روز بالای دار می ماند، سپس آن را با شمشیر و نیزه در بالای دار سوراخ می کنند، روز سوم در اثر حرارت آفتاب و شکنجه های زیاد، از دهانت خون جاری می شود و محاسن تو را رنگین می سازد.» سپس حضرت، درخت خرمایی را که میثم به آن آویخته خواهد شد، به وی نشان داد. (۸۱)

در روایت است که حضرت علی (ع) میثم را خواند و فرمود: «چه می کنی آن روزی که عیدالله تو را دعوت به بیزاری از من نماید؟» در جواب گفت: «هرگز برائت نمی جویم»، فرمود: «اگر نپذیری مصلوب (به دار آویخته) و کشته می شوی»، در جواب پاسخ داد: «درمقابل خشنودی خدا و مهر تو بسیار اندک است» امام (ع) فرمود: «آنگاه تو در بهشت عدن، با من در يك درجه هستی» (۸۲)

میثم تمّار بعد از گذشت ۲۰ سال، به دست مأموران عیدالله دستگیر شد و همانگونه که مولایش فرموده بود، وی را بر بالای دار کردند، تا از گرسنگی و تشنگی جان دهد، اما در آنجا هم آرام نبود و از فضایل اهل بیت (ع) می گفت و از برتری خاندان پیامبر بر بنی امیه سخن بزبان می آورد و از جنایات امویان سخن می راند، عیدالله که از تأثیر سخنان میثم بر شیعیان در پای دار، به هراس افتاده بود، دستور داد تا بر او لجام (دهان بند) زده و زبانش را قطع کنند. سپس با نیزه و شمشیر بدنش را سوراخ سوراخ کردند. (۸۳)

آستانه این ستاره درخشان، در راه کوفه در ۳۰۰ متری مسجد کوفه قرار دارد.

«مرد عرفان»

۸- آرمگاه کمیل ابن زیاد نخعی (رضی الله عنه)

کمیل بن زیاد نخعی، از اصحاب خاصّ حضرت علی (ع) است، وی ۷ سال (یا ۱۶ سال) زمان پیامبر اکرم (ص) را درك کرده بود، وی از رؤسای شیعه به شمار می رفت. (۸۴) شخصیت کمیل از آن رو ارزشمند است که، دعای شریف کمیل که همان دعای حضرت خضر (ع) است، از علی (ع) بهره گرفته و نقل کرده است و همچنین علی (ع) او را وسیله ابلاغ حقایق عالی قرار داده است (۸۵)، در کتاب نهج البلاغه، موارد متعدد و بسیاری از این حقایق به چشم می خورد. (۸۶) وی ۹۰ سال عمر کرد، در زمان حجّاج بن یوسف ثقفی، برای دستگیری وی، مأمورانی گسیل شدند، اما کمیل از آن خبر یافته و گریخت، حجّاج دستور داد، حقوق بستگان کمیل را قطع کنند، کمیل بعد از خبردار شدن از این مطلب، خود را به حجّاج معرفی نمود، حجّاج به او گفت: «می خواستم آشکارا تو را مؤاخذه کنم، تو در کشتن عثمان شرکت کرده ای»، کمیل جواب داد: عمر من رو به اتمام است، هرچه می خواهی انجام بده، زیرا مولایم علی (ع) به من خبر داده بود که به دست تو

کشته خواهم شد. سرانجام در سال ۸۳ هـ. ق به دستور حجّاج سر از بدن کمیل جدا شد. (۸۷) پیکر مطهر وی در محل فعلی، نزدیک مسجد حنّانه دفن گردید.

آستانه کمیل بن زیاد نخعی
«رأس الحسین (علیه السلام)»
۹- مسجد حنّانه

مسجد حنّانه در شمال نجف و سمت راست مسیر نجف به کوفه، در نزدیکی «ثویّه» (۸۸) قرار گرفته است. آورده اند در و دیوار این مسجد، به هنگام دیدار بدن مطهر علی(ع)، به ناله و ضجه زبان گشود. (۸۹) به همین علت، آن را حنّانه می نامند (۹۰)، همچنین زمان حمل سر مطهر امام حسین (ع) از کربلا به سمت کوفه، رأس مبارک، رادر آن محل جای دادند، تا نزد ابن زیاد ببرند، از این رو به رأس الحسین (ع) نیز مشهور شده است. (۹۱) هم اکنون بعنوان یادمان، ضریحی در آن مکان وجود دارد. مرحوم سید ابن طاووس، زیارتی را به امام حسین (ع) در آن مسجد ذکر کرده است. همچنین نقل کرده اند که امام صادق (ع) نیز در آن مکان، نماز گزارده است. (۹۲)

«فصل دوم»

کربلا

مشهد شقایق ها

با قلب پر ز محنت و با چشم پربکا *** عازم شدم ز شهر نجف سوی کربلا
 یارب چه کربلاست که بهر زیارتش *** گر جان طلب کنند متاعی است کم بهاء
 محمد باقر شریعتی

«کربلا»

سرزمین کربلا - یکی از مقدس ترین اماکن عراق - در فاصله ۱۰۵ کیلومتری جنوب غربی بغداد واقع شده است. استان کربلا از شمال و غرب به استان رمادی و از شرق به استان حله و از جنوب به دیوانیه متصل می گردد. این استان شهرهای مهمی همچون نجف اشرف، کوفه و عین التمر را در خود جای داده است.

مرکز این استان، شهر مقدس کربلاست و ۸۳۳۰۱ نفر در آن زندگی می کنند. (۹۳) کربلا را بارگاه شریف حضرت حسین و عباس علیهما السلام، چون دو کانون در يك میدان بیضی شکل که اطراف آن یادآور حادثه عاشورا بوده، مزین کرده است.

شهر شقایق های شهید، جایگاه اصلی خود را، از زمان بریده شدن سر لاله های سرخ به خود یافت. هرچند کربلا در تاریخ، سابقه ای کهن دارد و به دوران بابلیها باز می گردد. (۹۴) ولی در عالم ملکوت جایگاه ویژه ای به خود اختصاص داده است. این شهر مقدس از زمان پیامبران الهی (ع) مورد عنایت قرار گرفته است، زمانی که در عرفات، حضرت آدم (ع) به ساق عرش نظر نمود نام حسین (ع) را دید و آنگاه که در سیر آفاق به کربلا رسید؛ وحی شد که اینجا محل شهادت فرزندت حسین (ع) است. (۹۵) آنگاه که کشتی نوح (ع) از «مسلخ عشق» می گذشت، جبرئیل داستان عاشورا را نقل کرد و

نوح(ع) و اصحاب او گریستند.

در آن زمان که موسی (ع) از خضر (ع) داستان نینوا را پرسید، و در آن هنگام که بساط سلیمان، از «گلستان عشق» عبور می کرد؛ نسیم، حدیث سرخ عشق، بر او خواند ابراهیم (ع) در عبور از «کعبه آلاله ها»، خبر آن بت شکن بزرگ، از سلاله خود را شنیده و اشک ریخت.

عیسی بن مریم (ع) و حواریون در «حیرت آباد حماسه ها» مرثیه عشق شنیدند. و آن هنگام که رسول اکرم (ص) به عرش عشق رسید، ایستاد و گفت: «انا لله و انا الیه راجعون» و گریست. چون سبب آنرا سؤال کردند؛ فرمود: «جبرئیل مرا خبرداد از سرزمینی که نزد شط فرات است و آن را کربلا می گویند، فرزندم حسین (ع) در آنجا شهید می شود و گویا من نظر می کنم به محل شهادتش و موضع دفنش، گویی نظر می کنم به اسیران که بر جهاز شتران سوارند؛ سر فرزندم حسین را، به هدیه برای یزید ملعون می برند.» (۹۶) و چون علی (ع) به این سرزمین درآمد، راست و چپ را نگرست و دیدگانش گریان شد، آنگاه فرمود: «به خداوند سوگند همین سرزمین است که در آن اردو می زنند و در آن کشته می شوند! پرسیدند مگر اینجا کجاست؟ فرمود: کربلاست، در آن مردانی کشته می شوند که (در روز رستاخیز) بی هیچ حسابی به بهشت درمی آیند.» (۹۷)

گویی کربلا، مکانی است که خداوند آنرا از هر مکانی بالاتر می داند، امام صادق (ع) در حدیثی فرموده است:

«خدای تبارک و تعالی، جلوتر از حاجیانی که در عرفات حاضرند، برای زائران حسینی در کربلا (به مظاهر جلال و جمالش) تجلی می نماید و حاجت‌هایشان را برمی آورد، و گناهانشان را می آمرزد، و شفاعت آنان را در مورد خواسته هایشان می پذیرد، سپس به اهل عرفه توجه می فرماید و نسبت به آنها نیز اینچنین عمل می فرماید.» (۹۸)

برای کربلا، اسامی مختلفی گفته شده است، از آن جمله؛ نینوا، غاصریه،

کربله، نو او ایس، حائر، حیر، طف، عقر، قصر مقاتل و نوائح را می توان نام برد. (۹۹)
در فضیلت این کعبه دلها، همین بس که مسلخ عشق است و مشهد شقایق ها.

«وارث ارزشهای پیامبران»
۱- حسین بن علی علیهما السلام

روز سوم شعبان (یا پنجم) سال چهارم هـ. ق، عرشیان به استقبال قربانی عشق رفتند. و جهان افتخار درک حضور ابو عبدالله الحسین بن علی بن ابی طالب (ع) را یافت. (۱۰۰) وی با درک وجود حضرت رسول اکرم (ص)، در خانه ولایت، تحت تربیت بانوی بزرگ اسلام و ابر مرد تاریخ قرار گرفت. از ابتدا مورد توجه رسول گرانقدر اسلام (ص) قرار داشت. چنانچه فرمود:

«خدایا، آن دو را (حسنین ع) دوست می دارم، دوست بدارشان و دوست بدار کسی که آن دو را دوست دارد.» (۱۰۱)
وی که شاهد رحلت جانگداز پیامبر اسلام (ص)، شهادت مظلومانه مادر، مظلومیت و خانه نشینی پدر و ضربت خوردن وی و همچنین مسمومیت و شهادت برادر بود، پس از برادر ده سال زندگانی کرد، و وجود عالم نوازش بر سر امت بود. (۱۰۲)

سرانجام سالار عشق، حضرت سیدالشهدا (ع) در دهم محرم سال ۶۱ هـ. ق در سن ۵۷ سالگی در حماسه عاشورا به شهادت رسید (۱۰۳) و وجود نازنین وی با کمک طایفه بنی اسد در این محل دفن شد. (۱۰۴)
آستانه مقدس حسینی، در قلب کربلا، در میان بنای بزرگی که گنبد طلا پوش برفراز آن می درخشید و دو سوی آن نیز دو گلدسته

طلاست واقع گردیده است و دارای ده درب ورودی به داخل صحن شریف می باشد. صحن شریف از دو طبقه تشکیل شده، که تمامی دیوارهای آن با کاشی مزین است. در وسط صحن شریف، آستانه قرار دارد، که از چهار طرف آن درهای متعددی جهت ورود به رواق های مطهر قرار گرفته، ولی

درب اصلی آن، درب جنوبی حرم مطهر است. (۱۰۵)
 حرم مطهر دارای ایوانی است که قسمتی از آن با خشتهای طلا و
 بخش های دیگر آن با کاشی معرّق و نفیس اصفهان که به خط
 محمدحسن رحیمیان تزئین یافته، پوشیده شده است. سقف بلند ایوان را
 مجموعه ای از ستونهای مرمرین، باتراش هنرمندان اصفهانی نگاه داشته
 است. (۱۰۶)

۲- علی بن الحسین علیهما السلام

علی اکبر، علی بن الحسین (ع) نخستین کسی بود که از بنی هاشم، در
 معرکه کربلا به شهادت رسید، مادرش لیلی دختر ابی مرّة بن مسعود ثقفی
 بود. (۱۰۷)
 در بیان فضایل او شیخ عباس قمی می نویسد:

«او را، مثل صاحب یس و شبیه ترین مردم به عیسی بن
 مریم (ع) گفته اند. علی اکبر جوانی خوش صورت و زیبا بود و
 در صباحت رخسار و سیرت و خلقت، اشبه مردم به حضرت
 رسول اکرم (ص) بود و شجاعتش را از علی مرتضی (ع)
 داشت، و به جمیع محامد و محاسن معروف بود.» (۱۰۸)

وی در ضریح مطهر، در پائین پای حضرت (ع) دفن شده است، لذا ضریح
 حضرت شش گوشه است. (۱۰۹) بخشی که مرقد ایشان را در بر گرفته، از
 طرف عرض تنها یک بخش و از طرف طول شامل دو بخش است. (طول این
 قسمت ۲/۵ متر و عرض آن ۱/۴ متر است)

۳- عبدالله بن الحسین (علیه السلام)

علی اصغر، مادرش رباب بنت امرء القیس بن عدی همسر با وفا و فداکار امام حسین است. (۱۱۰)

-۴۸-

سید ابن طاووس می نویسد:

«ظهر عاشورا، حسین به خیمه بازگشت نمود و به زینب(س) فرمود، فرزندان دلبند کوچک مرا بیاور تا با او وداع نمایم و چون او را آورد، امام مظلوم، طفل معصوم را گرفت و همینکه خواست خم شده و او را ببوسد، حرمله بن کاهل اسدی تیری به جانب آن نوگل بوستان احمدی انداخت، تیر به گلوی نازک آن طفل اصابت نمود؛ به طوری که گویی گلو را ذبح نمایند؛ گوش تا گوش پاره نمود. امام هر دو دست را در زیر گلوی طفل گرفت چون پر از خون شد، به آسمان پاشید، آنگاه فرمود:

«آنچه بر من این مصائب را آسان می نماید آن است که، این مصیبت بزرگ در حضور پروردگار عادل نازل می گردد.» (۱۱۱)

اکنون در نزدیکی خیمه گاه، محلی وجود دارد که مشهور است به مقام علی اصغر و محل شهادت حضرتش می باشد.

مرقد مطهر این امامزاده معصوم در ضریح حسینی (ع) قرار دارد. (۱۱۲)

دست های کوچک و گره گشای این کودک، ملجاء و پناه عاشقان اهل البیت عصمت و طهارت (ع) بوده و زائران برای شفاء دردها و تقرب الهی به این بزرگ مرد کوچک، متوسل می شوند.

۴- آرامگاه سایر شهدا (علیه السلام) (۱۱۳)

در قسمت مشرق زاویه جنوبی، مقبره سیدالشهدا (ع) و به فاصله یک و نیم متری ضریح حضرت علی اکبر (ع) محل دفن دسته جمعی شهدای

عاشورا قرار دارد.

ضریح مطهر این شهدا، در گوشه ای از دیوار حرم بسمت قبله واقع است و بالای آن مزین به اسامی آنهاست. (۱۱۴)

۵- حبیب ابن مظاهر اسدی (رضی الله عنه)

وی پسر عموی شاعر معروف عرب ربیعہ بود، ابن کلبی، حبیب را از اصحاب پیامبر (ص) می داند و شیخ طوسی او را از اصحاب علی (ع) و حسن (ع) و حسین (ع) می شمارد، حبیب بین یاران حسین (ع) از برجستگی ویژه ای برخوردار است. در نامه ای که از کوفه برای دعوت به امام نوشته شد، نام حبیب نیز به چشم می خورد. روز عاشورا امام (ع) حبیب را که ۸۰ سال سن داشت به سرداری میسره لشکر مختصر خود، منصوب کرد. وقت نماز ظهر حصین بن عقیم به امام (ع) جسارت کرد، حبیب برافروخته گردید و حمله ور شد، دشمنان با حبیب درگیر شدند و در این معرکه حبیب شهید شد. (۱۱۵)

پیکر پاک وی در محل رواق جنوبی حرم که بنام وی مشهور است در فاصله ده متری ضریح مطهر، دفن گردید. طایفه بنی اسد پیکر حبیب را در مقبره دسته جمعی شهدای کربلا دفن نکرده، بلکه قبر جداگانه ای برای وی ساختند زیرا او از بزرگان قبیله بنی اسد بشمار می رفت. (۱۱۶)

«معرکه عشق»

۶- قتلگاه

این محل که حجره ای ویژه با دری نقره ای و پنجره ای به صحن،

در جنوب غربی رواق حبیب ابن مظاهر، واقع است و کف آن با

سنگ مرمر روشن فرش شده و سردابی با دری نقره ای در آن وجود دارد. (۱۱۷)

این مکان مقدس، خاطرات عجیبی را تا قیامت با خود دارد که به مختصری کفایت می کنیم:

ملبوسی می نویسد: امام حسین (ع) از نبرد احساس خستگی کرد،

نیزه را بر زمین زد تا لحظه ای استراحت کند. هنوز دمی نیاسوده بود که سنگی بر پیشانی مبارک فرود آمد، پیشانی شکست و خون جاری شد، و صورت مبارک را فراگرفت، (۱۱۸) پیراهن عربی را بالا زد تا خون از چهره پاک کند، قلب مبارک نمایان گردید، حرمله بن کاهل اسدی تیر سه شعبه ای بر کمان نهاد و سینه امام را هدف تیر قرار داد، (۱۱۹) صالح بن وهب حزنی، پیش آمد و نیزه ای بر تهی گاه حضرت نواخت، حضرت بیش از این نتوانست خود را روی زمین نگاه دارد و بطرف راست صورت روی زمین افتاد، (۱۲۰) حصین بن نمیر، تیری در کمان نهاد و بسوی امام افکند؛ تیر بر دهان مبارک امام (ع) وارد آمد، ابو ایوب غنوی، تیری بر گلوی مبارک امام (ع) زد؛ زرعه بن شریک، ضربه نیزه بر آن حضرت برآورد؛ سنان ابن انس، نیزه ای بر سینه مبارک امام نواخت؛ زرعه بن شریک، ضربتی میان دوش و گردن زد و ضربتی دیگر با شمشیر بر شانه چپ وارد آورد؛ سنان ابن انس، نیزه ای بر سینه حضرت زد سپس آنرا بیرون کشید و دیگر باره بر سینه مبارک نواخت؛ بطوریکه از طرف دیگر سر برآورد؛ به این اندازه قناعت نکرد؛ برای سومین بار تیری بر گردن حضرت انداخت. (۱۲۱) هلال بن نافع می گوید:

پیش رفتم تا لحظات آخر عمر امام حسین (ع) را ببینم، به گودال قتلگاه رسیدم، دیدگانم با منظره ای مواجه شد که هرگز فراموشم نمی شود، زیرا صورت حضرت (ع) آنچنان درخشان و قیافه اش با وقار و هیبت بود که تحت تأثیر قرار گرفتم. آری مردی دیدم، که در لحظات آخر عمر، سرمست جمال و شیدای حقیقت گشته و حق در چهره اش جلوه گر شد. (۱۲۲)

شنیدم با صدای نامعلوم می فرمود: مرا با شربتی آب سیراب کنید، رفتم ظرفی آب کردم، وقتی رسیدم؛ دیدم شمر از گودال قتلگاه بیرون آمد، ولی دامن پیراهن را جمع کرده است، گفت: هلال کجا می روی و آب برای که می بری؟ گفتم: برای فرزند رسول خدا (ص)، متأثر شدم؛ رفتم آب آوردم، تا دم آخر سیرابش کنم؛ گفت: زحمت نکش من او را آب دادم،

و دامن را باز کرد، چشم به سر بریده فرزند پیامبر (ص) افتاد که از تن جدا کرده بود. (۱۲۳)

۷- آرامگاه سید ابراهیم مجاب (رضی الله عنه)

رواق غربی حرم، جایی است که مرقد سید ابراهیم مجاب در آن قرار دارد، وی فرزند سید محمد عابد و سید محمد نیز فرزند امام موسی بن جعفر (ع) است، که در سال ۲۴۷ هـ. ق به کربلا آمد و آن جا سکنت گزید.

ابراهیم به هنگام زیارت رو به مرقد امام (ع) با عبارت (السَّلَامُ عَلَیْكَ يَا جَدًّا) سلام کرد و از درون ضریح با عبارت «و عَلَیْكَ السَّلَامُ يَا وَلَدِی» پاسخ شنید و از همین روی «سید مجاب» نامیده شد. چون ابراهیم مجاب درگذشت، در صحنی که آن روزگاران بود به خاکش سپردند، اما بعدها در توسعه حرم امام حسین (ع) مقداری به ساخت بناهای حرم افزوده شد و در نتیجه مرقد سید ابراهیم مجاب در رواق غربی مذکور قرار گرفت. (۱۲۴)

«سقای تشنگان»

۸- ابوالفضل عباس ابن علی (علیه السلام)

روز جمعه چهارم شعبان، سال ۲۶ هـ. ق جهان را به قدوم استوار خود منور ساخت. (۱۲۵) مادرش فاطمه کلاییه است. القاب شریف ایشان، بیانگر بعضی از خصائص آن بزرگوار است. قمر بنی هاشم، سقا، باب الحوائج، عبدالصالح، الحامی، الفادی، المواسی، صاحب اللواء و... داستان زندگی وی ناظر بر شجاع مردی است؛ عابد، با تقوا، فداکار، غیرتمند، جوانمرد، مؤدب، بردبار که افتخار پرچمداری و سقایت اهل بیت رسول الله (ص) را داشت. وی در سن ۳۴ سالگی در حمایت از برادر، به شهادت رسید. (۱۲۶) و در مرکز کربلا در محل شهادت خود، دفن گردید. حرم وی در فاصله ۳۰۰ متری شمال حرم امام حسین (ع) قرار دارد.

بر مرقد مطهر او، بنایی ساختند که شامل يك صحن و بارگاه می باشد، در وسط حرم قبر مطهر واقع است، روی آن را ضریح نقره ای پوشانده که به همت آیت الله سید محسن حکیم (ره) در سال ۱۳۸۹ هـ. ق بدست هنرمندان ایرانی در اصفهان ساخته و نصب گردیده است.

سقف و تمامی دیوارهای حرم مطهر و رواقها، با دست هنرمندان ایرانی، آئینه کاری شده و بالای ضریح يك گنبد بزرگ بنا شده که در سال ۱۳۷۵ هـ. ق طلاکاری آن انجام گشت، دو طرف ایوان جنوبی حرم دومناره با سر گلدسته های طلاکاری شده قرار دارد، در چهار طرف صحن هجره هایی بنا گشته که در آن جمعی کثیر از علمای امامیه و سلاطین ایرانی شیعه، دفن شده اند. (۱۲۷)

۹- مقام دست راست حضرت ابوالفضل (علیه السلام)

عباس (ع) چون عطش دختران و اطفال اهل بیت را دید، خواست تا تشنه کامان را جرعه آبی بدهد، قصد بر رود فرات کرد، کوفیان از قصد وی آگاه شده، میان او و شریعه حائل شدند، او شجاعانه جنگید و

مشک را آب کرد و دشمنان را پراکنده نمود. یزیدبن رفاد الجهنی به کمک حکیم بن طفیل، در پس نخلی کمین کرده، از عقب ابوالفضل (ع) درآمده، دست راست حضرتش را، بینداخت - عباس (ع)، تیغ بدست چپ گرفته باز حمله کرد، (۱۲۸) محل سقوط دست راست مبارکش، امروزه در بین محله باب بغداد و محله باب الخان قرار دارد و صندوقی بر آن نهاده اند. (۱۲۹)

۱۰- مقام دست چپ حضرت ابوالفضل (علیه السلام)

عباس (ع)، به جنگ ادامه داد، حکیم ابن طفیل، از پس نخل بیرون آمد و دست چپ حضرت را قطع نمود، (۱۳۰) محل سقوط دست چپ حضرت، در فاصله ۵۰ متری درب قبله صحن ابوالفضل (ع) و در نزدیکی دهانه بازار باب الخان قرار دارد که مشهور به محل سقوط دست چپ علمدار کربلا است.

محل جدا شدن دست چپ حضرت عباس (ع)

۱۱- تل زینبیه

این جایگاه، در ۲۰ متری سمت غربی صحن امام حسین (ع)، نزدیک باب الزینبیه در بلندی معروف به «تل زینبیه» قرار دارد. نقل شده که در حادثه کربلا این تپه بر قتلگاه اشراف داشته به گونه ای که زینب کبری (س) از بالای آن، برادرش حسین (ع) را زیر نظر داشته است، این مکان بخاطر تبرک جستن به نام قهرمان کربلا، زینب کبری (س) دارای جایگاهی است که مورد احترام و زیارت زائران قرار می گیرد. (۱۳۱)

-۵۷-

۱۲- خیمه گاه

در جنوب غربی حرم مطهر، در ۲۵۰ متری صحن، محل برافراشته شدن خیمه ها و چادرهای سیدالشهداء (ع) و یاران او بوده است. (۱۳۲)

این مکان که از زیارتگاههای مقدس کربلا بشمار می رود؛ یادآور مظلومیت و اسارت خاندان رسالت است (۱۳۳) و در آن یادمانهایی بعنوان محراب و خیمه حضرت سیدالشهدا (ع)، خیمه حضرت زینب (س) و همسر و فرزندان حضرت (ع)، بنو العباس (چاه) و خیمه حضرت ابوالفضل (ع) و همچنین در گوشه صحن، خیمه و محراب حضرت قاسم بن الحسن (ع)، وجود دارد.

۱۳- حربن یزید ریاحی (رضی الله عنه)

نسب وی از يك خانواده سرشناس و محترم بود، حرّ از اشراف و رهبران کوفه بشمار می رفت و یکی از فرماندهان عالی رتبه ابن زیاد بود. حرّ در لشکر قادسیه نیز که به سرکردگی حصین برای محاصره امام (ع) اعزام شد؛ حضور داشت. سپس در رأس يك دسته هزار نفری برای ممانعت ورود امام (ع) به کوفه، فرستاده شد و موجب شد؛ امام در سرزمین کربلا فرود آید، اما طولی نکشید که شخصیت و هدایت های امام (ع) در حرّ اثر کرد و او توبه نمود. (۱۳۴) و در رکاب حضرت سیدالشهدا (ع) با دشمنان جنگید، حضرت فرمود:

«ای حرّ تو آزاده هستی آنچنانکه مادرت تو را نامگذاری کرد،
تو حرّ هستی در دنیا و تو حرّ هستی در آخرت. ان شاء الله» (۱۳۵)

مرقد شریف این شهید بزرگوار اسلام، در شش کیلومتری مغرب کربلا است، بنای این آستانه حدود ۳۷۰ هـ. ق بدستور عضدالدوله دیلمی آغاز شد، ولی به مرور تخریب گردید؛ آستانه در سال ۹۱۴ هـ. ق به دستور شاه اسماعیل صفوی تجدید بنا شد. این آستانه دارای يك صحن وسیع و يك درب ورودی در شرق است. هنرمندان ایران در سال ۱۳۹۶ هـ. ق حرم را آئینه کاری نموده اند. بر بالای این آستان گنبد بزرگی با کاشیکاریهای بسیار زیبا قرار دارد که زائران را به نظاره گری دعوت می کند.

۱۴- آستانه عون بن عبدالله بن جعفر (رضی الله عنه)

در ۱۴ کیلومتری شمال غربی کربلا در آغاز بزرگراه کربلا - بغداد گنبد کاشی کاری شده ای به چشم می خورد که متعلق به عون می باشد در نسب این امامزاده اقوال مختلف است. (۱۳۶)

سید جعفر اعرجی کاظمی در کتاب «مناهل الضرب فی النسب العرب» می گوید: وی سیدی بزرگوار و ساکن کربلا بوده و در سه فرسخی کربلا زمین داشته است، روزی که بر سر زمین خود رفته بود مرگش فرارسید و در همانجا به خاک سپرده شد و بعدها بر مزارش گنبدی بنا کردند، مردم برای طلب حاجتهای خود به این مکان روی می آورند. (۱۳۷)

۱۵- ابراهیم و محمد طفلان مسلم (علیه السلام)

بعد از شهادت حضرت مسلم (ع)، ابراهیم و محمد، فرزندان این سفیر جوانمرد، به دستور عبیدالله بن زیاد دستگیر و روانه زندان شدند. این دو طفل معصوم بمدت یکسال در زندان، روزها را روزه بوده و شبها را با اندکی طعام افطار می کردند. شبی برادر کوچکتر به پیرمرد زندانبان فرمود: آیا محمد (ص) را می شناسی؟ زندانبان گفت: بلی چگونه نشناسم حال آنکه آن جناب پیامبر (ص) من است.

فرمود: جعفر بن ابیطالب را می شناسی؟

گفت: بلی جعفر همان کسی است که خدا دو بال به او عطا خواهد کرد تا با ملائک طیران کند.

آن طفل فرمود: علی (ع) را می شناسی؟ گفت: او پسر عمو و برادر بیغمبر من است.

فرمود: ای شیخ ما از عترت پیامبر (ص) تو هستیم، ما دو طفل مسلم بن عقیلیم، اینک در دست تو گرفتاریم، اینقدر بر ما سختی روا مدار و پاس حرمت نبوی در حق ما نگه دار.

پیرمرد با شنیدن این سخنان شب هنگام در زندان را گشود. این دو طفل در شهر به منزل پیرزنی پناه بردند ولی در منزل وی به دام حارث افتادند. همینکه شب به پایان رسید، حارث غلام خود را دستور داد تا این دو کبوتر پاک را نزد فرات برده و گردن بزند ولی غلام مطلع شد که ایشان از عترت پیامبرند، لذا خود را در فرات افکند و از طرف دیگر بیرون رفت، حارث به فرزند خود این دستور را داد، او هم راه غلام را در پیش گرفت، آن ملعون چون این صحنه را دید، شمشیر کشید تا آندو مظلوم را بکشد.

طفالان معصوم فرمودند: دست ما را بگیر و به بازار بیر و بفروش و مارا نکش، که پیامبر دشمن تو خواهد شد.

اما آن ملعون گفت: چاره ای نیست جز آنکه شما را بکشم و سر شما را برای عبیدالله ببرم.

فرمودند: پس ما را زنده ببر.

گفت: من باید خون شما را بریزم تا بوسیله آن به عبیدالله تقرّب پیدا کنم.

فرمودند: پس مهلت بده تا نماز بخوانیم، آن دو عابد کوچک در مسلخ عشق چهار رکعت نماز کردند.

حارث، سر از تن آن دو جدا و به دربار عبیدالله برد، عبیدالله با دیدن این صحنه دستور داد تا حارث را به همان محل برده و سر از تن او جدا کنند.

پیکر مطهر این دوشهید، یادگاران سفیر امام حسین (ع) در چهارفرسخی کربلا، در محل شهادتشان در منطقه ای بنام المسیب، در کنار شط فرات دفن گردید که هم اکنون دارای بارگاه و دو گنبد و ضریح مجزا می باشند. (۱۳۸)

مرقد و ضریح مطهر محمد و ابراهیم (طفالان مسلم)

۱۶- برخی از علماء مدفون در حرم حسینی (علیه السلام)

قدمت مدارس علمیه (۱۳۹) کربلا به قرن ششم باز می گردد. این مدارس در دامان خود استادان و مراجع و دانشمندان بزرگی را پرورش داده

است که به ذکر تعدادی از شخصیت‌هایی که در اطراف حرم حضرت اباعبدالله الحسین (ع) دفن می‌باشند، می‌پردازیم.

- سید شریف رضی و سید مرتضی علم الهدی، مدفن این دانشمندان بزرگ نزد مرقد پدرشان ابواحمد الحسین، در زیرزمین حرم مطهر حسینی پشت سر حضرت شهیدالشهدا (ع) با فاصله حدود سه متر از صندوق فعلی ضریح مطهر حسینی واقع است. البته دو قبر دیگر نیز در شهر کاظمین به این دو بزرگوار منسوب است. (۱۴۰) که توضیحات آن ذکر شد.

- سید میرزا احمد شهرستانی، از مراجع تقلید و دانشمندان بزرگ، در رواق جنوب شرقی حرم، در مقبره پشت ضریح شهدا دفن می‌باشد.

- فقیه شیعه ملامحمد علی برغانی، در رواق غربی حرم مطهر که به رواق (۱۴۱) بالای سر شهرت دارد دفن شده است. (۱۴۲)

- آقا محمد باقر بهبهانی، دانشمند و فقیه عالیقدر، متبحر در علم کلام و اصول که در رواق شرقی حرم مطهر حسینی، در پائین پای حضرت شهیدالشهدا (ع) واقع است. (۱۴۳)

- مزار سیدمرتضی طباطبائی، پدر سیدمهدی بحر العلوم، که در رواق شرقی حرم مطهر حسینی (ع) که به رواق پائین پا و یا رواق آقاباقر بهبهانی معروف است، قرار دارد. (۱۴۴)

زائران در کنار دیگر مکانهای زیارتی کربلا (۱۴۵)، یادی از علماء بزرگ اسلام نموده و برای آنها طلب مغفرت می‌نمایند.

« فصل سوم »

« دیار دلدار »

« کاظمین، سامراء، بلد »

کورکوران به میخانه مرو ای هشیار***خانه عشق بود جامه تزویر بر آر
بازکن این قفسوپاره کن این دام از پای***پرزنان، پرده دران، رو به دیار دلدار
حضرت امام (ره)

« بخش اول »

کاظمین

باب حوائج نیازمندان

باب حوائج نیازمندان

« کاظمین »

در چهار کیلومتری بغداد شهری به قدمت سیزده قرن وجود دارد که
دو نگین درخشان علم و عبودیت وجود و کرم، نهمین و یازدهمین معصوم
جهان اسلام را در آغوش گرفته است.

این شهر در ابتدا قبرستان «شونیزیه» نام داشت که از قبور قدیمی
بغداد بود. در این قبرستان عیسی بن عبدالله نوفلی رئیس قبیله نوفل و از
رجال بغداد دفن بود، پیکر مطهر امام هفتم پس از شهادت به این قبرستان
منتقل و در مجاورت قبر عیسی نوفلی دفن گردید و از آن پس به قبرستان
«قریش» معروف گشت. در سال ۱۹۸ هـ. ق محمد امین خلیفه ششم عباسی
در سال ۲۱۶ هـ. ق و مادر امین زوجه هارون الرشید فوت و در سمت جنوب
غربی قبر امام کاظم (ع) دفن شدند. خواندن نماز در بالای سر امام به همین

دلیل منع شده بود.

در سال ۲۲۰ هـ. ق پس از دفن پیکر مطهر امام نهم شیعیان در شمال غربی قبر امام کاظم (ع) متمایل به طرف غرب و در یک ردیف بطور موازی، این قبرستان از «هاشمی» به «کاظمین» تغییر نام داد. هم اکنون مشهد شریف کاظمین (ع) در وسط شهر کاظمین قرار دارد و دارای ۲ قبه طلا و چهار مأذنه طلایی و کاشی و چهار گلدسته تمام طلا می باشد. حرم مطهر هم دارای دو صندوق خاتم و یک ضریح نقره و ۸ درب نقره ای و ایوانهای آینه کاری شده و طلاپوش می باشد.

«باب الحوائج»

۱- امام موسی بن جعفر الکاظم (علیهما السلام)

بنابر مشهورترین روایات، در ۷ صفر سال ۱۲۸ هـ. ق در روستای ابواء در راه مکه و مدینه، جهان به شرف وجود هفتمین چراغ ولایت و امامت امام کاظم (ع) مزین شد. پدرش پیشوای هدایت، ابو عبدالله جعفر ابن محمد ملقب به صادق (ع) و مادرش حمیده بربریه ملقب به حمیده مصفاة از زنان بافضیلت به شمار می آمد و در حق او امام صادق (ع) فرمود:

«حمیده مثل شمش طلا، از هر آلودگی و چرکی پیراسته است. فرشتگان او را پاسبانی می کردند تا به من رسید و این کرامتی از خدای بود در حق من و حجت پس از من»

حضرت ابوالحسن، در سن ۲۰ سالگی به مقام امامت نایل آمده و ۳۵ سال عهده دار منصب امامت و پیشوای مردم بود. به این ترتیب ایشان زمان حکومت منصور عباسی و همچنین تمام مدت سلطنت مهدی (۱۰ سال) و سلطنت هادی (یک سال) و ۱۲ سال از حکومت هارون الرشید را درک کرد. حضرت همواره پرچمدار مبارزه با دستگاه ظلم و جور بود، و بیش از ۱۴ سال از عمر شریف را در زندانهای حکومت عباسی گذراند. عاقبت حضرت را

به فرمان هارون الرشید مسموم کرده و پس از شهادت در محل فعلی دفن نمودند.

«مظهر جود و بخشش»

۲- امام محمدبن علی الجواد (علیه السلام)

در سال ۱۹۵ هـ. ق، مدینه شاهد حلول بهار نهمین امام شیعیان گردید. پدر آن بزرگوار حضرت علی بن موسی الرضا (ع) که در سن ۵۵ سالگی دارای این فرزند گردید و مادرش سبیکه نوبیه از قوم ماریه قبطی همسر پیامبر (ص) بوده است. وی در نه سالگی مسئولیت امامت و رهبری امت را عهده دار شد (۲۰۳ تا ۲۲۰ هـ. ق) و پس از ۱۷ سال امامت، در سن ۲۵ سالگی توسط همسرش ام الفضل به زهر کین و عداوت، مسموم و به شهادت رسید. عشق و امید به بخشش و کرم این امام همام باعث شد همواره تعداد کثیری از زائران به التجاء و هزار آرزو به آستان بوسی آن امام بزرگوار نایل گشته و در این تشریف، شفای دردهای خود را بجویند.

۳- شیخ مفید (رضی الله عنه)

در رواق شرقی حرم شریف، مزار و مدفن ابوعبدالله محمد بن نعمان، ملقب به شیخ مفید قرار دارد. وی در سال ۳۳۸ هـ. ق در قریه عکبر بغداد بدنیا آمد. دلایل متعددی برای لقب «مفید» عنوان نموده اند، عده ای معتقدند که این لقب از طرف حضرت ولی عصر (عج) روی مجاهدت آن جناب عطا شده است.

مناظرات متعدد وی با مخالفان شیعه که باعث سربلندی شیفتگان ولایت است مشهور است.

ارتباط شیخ مفید با حضرت ولی عصر (عج) و عنایات آن امام بزرگوار نسبت به ایشان، از افتخارات زندگی پر از معنویت مفید است. در همین راستا توقعات صادره و تقدیر از خدمات وی توسط حضرت مهدی (عج) مؤید همین مطلب است. برای این عالم ربانی ۱۲۰۰ اثر علمی و قلمی بیان

شده است. از آن جمله کتاب ارزشمند الارشاد، اختصاص، المجالس، امالی و... می باشد. شیخ مفید در سوم ماه مبارک رمضان ۴۱۳ (هـ. ق) رحلت نمود. اشعار ذیل که منسوب به حضرت ولی عصر (عج) می باشد. بالای مقبره اش نصب شده است.

لاصوت النّاعی بفقدك ائّه***یوم علی آل الرّسول عظیم
ان كنت قد غیبت فی جدث الثری***العلم و التوحید فیک مقیم
والقائم المهدی (عج) یفرّح کلّما***قامت علیک من الدّروس علوم (۱۴۶)

ترجمه: خبر ندهد فقدان تو را خبر دهنده ای، زیرا روز مرگ

تو بر آل پیامبر (ص)، بزرگ است.

در زیر خاک اگر چه نهان شدی اما علم و توحید در پیکر تو مسکن دارد.
حضرت مهدی (عج) شادمان می گردید، هر زمان دروس علمی تو دائر
می شد.

۴- سید شریف رضی (رضی الله عنه)

ابوالحسن محمد بن حسین ملقب به رضی، در سال ۳۵۹ هـ. ق متولد و تا ششم محرم ۴۰۶ هـ. ق در خدمت به آئین علوی بسر برده است. وی مردی عالم، فاضل، دانشمند از اشراف و بزرگان بغداد و در علم لغت و صناعات، پیشوا و امام اهل ذوق بود. از سن ده سالگی شعر می سرود. در سن ۳۰ سالگی قرآن را حفظ نمود. او گردآورنده اخت القرآن، یعنی کتاب شریف نهج البلاغه است. سید رضی تألیفات متعددی را به خود اختصاص داده است، از آن جمله می توان متشابه القرآن و حقایق التنزیل، خصائص الائمه (ص)، زیارات در شعر و دیوان اشعار را نام برد. مشهور است؛ مصلا و مقبره این دانشمند بزرگ در مقابل درب ساعت، بیرون صحن مطهر، در ابتدای بازار قرار گرفته که مورد زیارت عاشقان علم و ایمان قرار می گیرد. (۱۴۷)

۵- سید مرتضی علم الهدی (رضی الله عنه)

ابوالقاسم، علی بن الحسین، امیر ابراهیم علم الهدی در سال ۳۵۵ هـ. ق

دیده به جهان گشود، وی برادر سید رضی و مجتهد علی الاطلاق و مرجع فضلالی آفاق و ارزشمند عالم اسلام و مایه افتخار شیعه امامیه بود. مرحوم شیخ عباس قمی در کتاب منتهی الآمال (جلد ۲ ص ۱۵۰) می نویسد: محمدبن الحسین وزیر قادر عباسی بیماری طولانی پیدا کرد تا آنکه حضرت امیر مؤمنان علی (ع) را در خواب دید که به او می گوید به علم الهدی بگو تا بر تو دعایی بخواند تا شفا یابی، وی می گوید، از حضرت سؤال کردم علم الهدی کیست؟ فرمودند: علی ابن الحسین الموسوی، آنگاه نامه ای با عنوان علم الهدی خدمت سید مرتضی نوشتیم و از وی التماس دعا کردم. رقعہ که به نظر ایشان رسید وی از بیان این لقب اظهار ناراحتی نمود؛ بعرض ایشان رساندم که والله من ننوشته ام این لقب را، مگر آنچه علی (ع) مرا به آن امر نمود. وزیر به برکت دعای سید مرتضی، شفایافت.

سید مرتضی دارای تألیفات متعددی (۱۴۸) و ارزشمندی است. وی در سن ۸۱ سالگی، روز ۲۵ ربیع الاول ۴۳۶ هـ. ق وفات نمود. در فاصله بیست متری مقبره سید رضی، مقبره ای است مشهور به مدفن ایشان، که مورد تکریم و زیارت قرار می گیرد. (۱۴۹)

«شهر نواب اربعه»

۶ - بغداد

در قرن سوم قبل از میلاد عراق تحت سلطه سلسله ایرانی اشکانی درآمد و از آن پس ساسانیان به آن مسلط شدند. در سال ۱۴ هجری قمری با شکست ساسانیان از مسلمانان، عراق جزو قلمرو حکومت اسلامی محسوب گردید. حضرت علی (ع) مرکز خلافت خود را شهر کوفه قرارداد ولی در زمان ابوجعفر عبدالله منصور دومین خلیفه عباسی «بغداد» مرکز خلافت گردید. بغداد به علت مرکزیت این کشور از اهمیت ویژه ای برخوردار است. این شهر در دل خویش بیوت و مرقد مطهر و نورانی نواب خاص (۱۵۰) حضرت ولی عصر (عج) و همچنین محدث فرزانه مرحوم شیخ کلینی (۱۵۱) را در خود جای داده است.

شهر بغداد یکی از اقامتگاههای زائرین عتبات عالیات می باشد و زائران از این مکان به زیارت شهرهای کاظمین، سامرا و مدائن مشرف می شوند. زائران حرم دوست، چهار امام همام کاظمین (ع) و عسکریین (ع)، در دو شهر کاظمین و سامرا نظاره گر عظمت و مظلومیت چهار ستاره درخشان از

فرزندان رسول اکرم (ص) می باشند و شفای آلام و دردهای خود و فروغ روشن هدایت خویش را می جویند و با التجاء و تضرع در نهایت تواضع و فروتنی به آستان بوسی آنان مشرف می شوند.

«بخش دوم»

مطاف عشق در ناحیه مقدسه

«سامراء»

آید آن روز که خاک سرکویش باشم *** ترک جان کرده و آشفته رویش باشم
یوسفم گر نزند بر سر بالینم سر *** همچو یعقوب دل آشفته بویش باشم

حضرت امام (ره)

مطاف عشق در ناحیه مقدسه

مطاف عشق «سامراء»

سامراء، سرّمن رأی، سرّمن راء، سرور من رأی، سام راه، عسکر، الناحیه یا ناحیه مقدسه از اسامی این شهر است. الحموی در مجمع البلدان، ضمن بیان اسامی فوق می گوید: سام ابن نوح (ع) که جوان با جمال و زیبایی بوده، یکی از فرزندان نوح (ع) بود و حضرتش همینکه از کشتی پیاده شد، آن را بنام سام راه نامگذاری کرد. و از جمله وجوه تسمیه آن، این است که، سامری یهودی در آن محل زندگی می کرد.

در بحار الانوار آمده است، اولین کسی که به حضرت نوح (ع) ایمان آورد، ام سام بود که این شهر به اسم او نامیده می شود.

در فضل و ارزش سامراء همین بس که مشهد عسکرین علیهما السلام و مهد هدایت و مشرق آفتاب غروب ناپذیر و خاموش نشدنی امید و انتظار است. این شهر که مرکز استان صلاح الدین عراق است در ۱۲۲ کیلومتری بغداد واقع شده، پایتخت هشت خلیفه عباسی (از معتصم عباسی ۲۱۸ هـ. ق تا معتمد عباسی ۲۷۹ هـ. ق) بوده و هم اکنون اهل تسنن بیشترین

جمعیت آنرا تشکیل می دهند.

آستان قدس عسکریین (ع) در مرکز شهر، مدفن امام هدایت علی نقی (ع) و امام فروغ و روشنائی، حسن عسکری (ع) و همچنین مقبره نرجس خاتون (س)، مادر حضرت حجة (عج) و حکیمه خاتون (س) دختر امام جواد (ع) و مزار سمانه و والده گرامی امام هادی (ع) و حُدَيْثَه و والده گرامی امام حسن عسکری (ع) و همچنین در ضلع غربی آستانه، سرداب غیبت واقع است. (۱۵۲)

کبوتران مطاف عشق، هنگامی که به سامراء نزدیک می شوند در وسط شهر دو گنبد خواهند دید که یکی از آن دو، با کاشیهای طلایی براق که در زیر آن رواقهای متقارن متحدالشکلی وجود دارد، نمای سقف و دیوارهای حرم، در سی سال اخیر، بدست هنرمندان ایرانی و با هزینه حاج علی نقی کاشانی آئینه کاری شده است و گنبد دیگر با کاشیهای رنگی بسیار زیبا پوشیده شده است. گنبد طلایی، بر مزار ضریح مطهر و گنبد کوچک رنگی، بر روی سرداب غیبت واقع شده است. همچنین در منتهی الیه غرب و شرق ایوان، دو گلدسته، سر به آسمان نهاده که در سال ۱۳۴۴ هـ.ق توسط حاج علی اصفهانی، طلاپوش گردیده است. (۱۵۳)

سامراء مدفن دانشمندان و چهره های درخشان کثیری از بزرگان علم و تقوا است، که در حول تربت پاک حرم در خلوت یار، سکنی گزیده اند. (۱۵۴)

«مظهر تقوا و ورع»

۱- امام علی بن محمد التقی (علیه السلام)

دومین روز ماه رجب سال ۲۱۲ هـ.ق، مدینه مطاف ملائک و گلگشت فرشتگان الهی گشت و جهان به پیشواز دهمین پیشوای خود رفت. القاب با مسماى حضرتش، حاکی از سیرت پاک آن بزرگوار است نجیب، مرتضی، هادی، نقی، عالم، فقیه، امین، مؤتمن، طیب و متوکل، از جمله این القاب است. وی در سن هشت سالگی، به امامت رسید و مدت ۳۳ سال سایه ولایتش بر سر مسلمین گسترده بود.

حیات پر برکت امام، مقارن با خلافت شش خلیفه ستمگستر عباسی (معتصم، واثق، متوکل، منتصر، مستعین و معتز) بود. روشنگریهای حضرت

امام علی نقی (ع) همواره چراغ هدایتی، برای دلهای حقیقت جو بود. از جمله صحابه آن امام فرزانه، حضرت عبدالعظیم حسنی که از اکابر محدثین و عباد است، می باشد.

اسناد تاریخی نشان می دهد، حتی مقامات دستگاه، به امام (ع) گرایش پیدا کرده بودند و همین مسایل بود که رژیم را نسبت به مقام و وجود امام (ع) هراسان ساخت و پس از ۳۳ سال امامت رهبری امت، به زهر عداوت، به شهادت رسید. و جهان تشیع، در ماتم آن خورشید درخشان، سیاه پوش گردید.

«امام هدایت و عدالت»

۲- امام حسن بن علی العسکری (علیه السلام)

در ربیع الثانی سال ۲۳۲ هـ. ق، یازدهمین ستاره فروزان آسمان عدالت و امامت، از مطلع فضیلت و کمال، طلوع کرد و مدینه، شاهد تولد ابومحمد، امام حسن زکی عسکری (ع) شد. مادرش حدیثه از زنان عفیفه و نجیبه روزگار و در نهایت تقوا و ورع بوده است.

از جمله القاب آن امام بزرگوار، تقی، خالص، هادی، صامت، سراج و عسکری که هر کدام بیانگر جلوه ای از آن جمال نورانی و کمال مصطفوی است، می باشد.

سنین اولیه زندگی امام، در مدینه، در کنار پدر با کرامتش سپری شد و پس از آن رژیم، امام هادی (ع) را وادار به ترک مدینه و مسافرت به عراق کرد. این امام (ع) فرزانه همراه پدر، با تحمل سختی و مشقت و شکنجه های شدید در یک مسافرت اجباری به سامراء رسیدند. در سامراء که در حقیقت، تبعیدگاه و زندان امام هادی (ع) بود؛ امام حسن عسکری (ع) نیز در کنار وی حضور داشتند. پس از شهادت پدر بزرگوار ایشان، جهان سعادت درک ولایت وی را یافت. آن امام عزیز، تا آخر عمر شریفش را که مملو از نور و احیاء عدالت و حریت بود در شهر سامراء سپری نمود. وجود با برکتش، ۲۸ یا ۲۹ بهار، عالم را نوازش داد. سر انجام در سال ۲۶۰ هـ. ق با دسیسه معتمد عباسی، امام مسموم و به شهادت رسید و در خانه خود در جوار مرقد مقدس پدرش مدفون گردید. سامراء غرق در ماتم و غم به استقبال فرشتگانی رفت که آمده بودند؛ وجود نازنین امام را از خاک تا افلاک، بدرقه کنند.

۳- سرداب مقدس غیبت

در روزگاران گذشته، مردم مناطق گرمسیری برای در امان ماندن از گرمای تابستان به ناچار سردابهایی در زیر زمین می ساختند تا در زمان

گرمای شدید از آن استفاده کنند. مردان بزرگ انقلابی از چنین جایگاهی در مواقع ضروری و دور از چشم اغیار برای ملاقات احباب و یاران و طراحی های انقلابی، استفاده می کردند.

امامان معصوم (ع) نیز از این قاعده مستثنی نبودند، بویژه عسکریین علیهما السلام که به اجبار بنی عباس در سامراء اقامت کرده و روزی در زندان بودند و روزی دیگر، خانه امام را برایش زندان می کردند.

در غرب صحن مطهر، گنبد کوچک با کاشیهای رنگی بسیار زیبا وجود دارد که ساختمان مجزا و مستقل از ضریح محسوب می گردد، این محل مسجد جامع است.

«سرداب غیبت» در زیر ساختمان مسجد قرار گرفته است. این سرداب، مکان مقدسی است که سه امام معصوم (ع) در آن مکان عبادت می کردند. از آنجا که سرداب خانه، دور از چشم اغیار و مأمورین حکومتی بود، احتمال زیاد است که، حضرتش بیشتر در همان سرداب مقدس بسر می برده و پیش از غیبت صغری، آخرین باری که خیل کثیری از مردم، حضرت بقیة الله (عج) را دیدند در همان خانه، بود. و در همین سرداب بود که از چشم ناپاک مأمورین عباسی ناپدید شد.

این سرداب از سه قسمت عمده تشکیل شده که عبارتند از: يك غرفه مستطیل کوچک (مصلای زنان) و يك غرفه مستطیل بزرگ (مصلای مردان) این بخشها با دو راهرو بلند و طولانی به یکدیگر مربوط می شوند. قسمت سوم يك غرفه شش ضلعی است که توسط راهرو طولانی به مصلای مردان متصل می شود. پلکانی که راه ورود و خروج سرداب است و به غرفه شش ضلعی منتهی می شود. در انتهای غرفه مستطیل بزرگ در چوبی (باب غیبت) واقع شده است در پشت این در، اطاق کوچکی قرار دارد. که طول آن ۱/۸۰ متر و عرض آن ۱/۵ متر است که به آن محل غیبت امام زمان (عج) می گویند. چاه معروف غیبت هم در گوشه همین محل است.

منتظران حضرتش در این محل حضور یافته و بر وجود مصلح عالم بشریت درود فرستاده و این گوهر نورانی را زیارت نموده، برای تعجیل در فرج آن منجی بزرگ دعا می کنند.

«قابله نور»

۴- حکیمه بنت جواد الائمه (علیهما السلام)

پائین پا، چسبیده به ضریح عسکرین (ع)، نگین وجود بانوی با فضیلت، فرزند امام نهم می درخشد وی که وجود ذی جود چهار امام ارزشمند شیعه را درک نموده است؛ از طرف امام هادی (ع) مسئولیت تربیت و تعلیم معالم دین و احکام شرع نرجس خاتون را عهده دار بوده و اولین کسی است که حضرت ولی عصر (عج) را در آغوش محبت گرفت و افتخار داشت، قابله نور و محرم سرّ مکتوم باشد و بر سیمای مبارکش بوسه زند. این بانوی بزرگوار پس از شهادت امام حسن عسکری (ع) تا چندی منصب سفارت قائم آل محمد (ص) را عهده دار بود و عرایض مردم را به آن حضرت می رسانید. و توقیعات شریفه را از ناحیه مقدسه گرفته و به مردم می رساند.

«ریحانه درّ پرور»

۵- حضرت نرجس خاتون (علیها السلام)

در پشت ضریح مقدس امام حسن عسکری (ع) مزار مطهری است که افتخار همسری امام یازدهم را داشته، کسی که در بطن خویش حضرت کاشف الاحزان، حجة بن الحسن (عج) را پرورانده است. وی در زمان دختری، در روم زندگی کرده و او را «ملیکه» می نامیدند. مادرش از فرزندان حواریون حضرت عیسی (ع) و نسب شریفش به شمعون وصی عیسی ابن مریم علی نبینا و علیهما السلام می رسد. این بانوی بزرگ اسلام، شبی در عالم خواب خدمت حضرت زهرا (س) شرفیاب می شود و بانوی دو عالم او را به قبول دین اسلام دعوت می کند و پس از تلقین کلمه طیبه شهادت، به عقد ازدواج حضرت حسن عسکری (ع) در می آورد. آن بانوی مکرم بعنوان کنیز وارد بغداد می شود، حضرت امام هادی (ع) بشرین سلیمان را عازم بغداد می کند تا جاریه ای با این اوصاف را که در بین کنیزان تازه وارد بغداد هستند، ملاقات و نامه ای که به خط رومی نوشته بودند، به او تسلیم و او را خریداری نماید. بشرین سلیمان دستور امام را اجرا کرد. امام هادی کنیز را به عقد حضرت امام عسکری (ع) در آورد. حاصل این ازدواج جوانی است که جهان را مفتون يك لحظه دیدار خویش ساخته است. بر بالای مزار ایشان ثبت است: «هذا قَبْرُ أُمِّ مُحَمَّدٍ» (۱۵۵)

۶- حسین بن علی علیهما السلام

در محل پائین پای، در حرم مطهر عسکریین (ع) سید جلیل و امامزاده کریم، حضرت حسین بن علی النقی (ع) دفن است. محدث بزرگ شیخ عباس قمی می نویسد: «حسین سیدی جلیل القدر و عظیم الشأن بوده، زیرا که من از بعضی روایات استفاده کرده ام که از مولای ما حضرت امام حسن عسکری (ع) و برادرش حسین بن علی (ع) تعبیر به سبطین می کردند و این دو برادر را به دو جدشان، دو سبط رحمت، امام حسن و امام حسین علیهما السلام تشبیه می کردند. در روایت ابوالطیب است که صدای امام زمان (عج) شبیه بود به صدای عمویش حسین، فرزند امام هادی (ع) و در کتاب شجرُ الاولیاء است که ایشان از زاهدان و عبادتگران و معترفین به امامت برادرشان امام حسن عسکری (ع) بوده اند» (۱۵۶)

«مادر فضیلتها»

۷- سمانه مادر امام هادی (علیه السلام)

آستان قدس عسکریین (ع) علاوه بر بزرگ آیات معصوم، مزار «سیدّه» بانوی پارسا و کریمه ای است که خدای سبحان او را محرم راز بزرگ و مادر سرّی سترگ ساخت، چنان که یازدهمین آفتاب امامت، از دامان او درخشید. این بانوی بزرگ را «ام الفضل» (مادر فضیلت ها) یا سمانه یا مغربیه می نامند و به اسم «سیدّه» معروف است. (۱۵۷)

«بزرگ بانوی متقی»

۸- حُدَیثَه مادر امام عسکری (علیه السلام)

این بانوی بزرگوار، به نامهای حُدَیثَه، سلیل، حریبه، ریحانه، سوسن و جده معروف است. وی که تا زمان غیبت صغری در قید حیات بود در شهر سامراء رحلت کرده و بنا به وصیت خویش در خانه خود که اکنون آستان قدس عسکریین علیهما السلام در همان جا واقع است، دفن شد. (۱۵۸)

شیخ عباس قمی درباره این بانوی بزرگ می نویسد:

«وی در نهایت صلاح و ورع و تقوی بوده و در کتاب جنات الخلود است که در ولایت خودش پادشاه زاده بوده و در بیان فضیلت او کافی است بگوئیم، او مفزع شیعه و پناه و دادرس ایشان بعد از وفات امام حسن عسکری (ع) بوده است.» (۱۵۹)

«بخش سوم»

«بلد»

بلد

بلد

بلد نام شهری در جنوب سامراء، از توابع استان صلاح الدین است. این شهر که در اطرافش باغها و بوستانهای زیادی وجود دارد، در پنج کیلومتری غرب دجله قرار گرفته و در بین راه سامراء به بغداد واقع است. این شهر زیارتی نگین درخشانی را در خود جای داده که از جایگاه والایی نزد بزرگان دینی و علماء و امامان بزرگوار هادی و عسکری علیهما السلام برخوردار بوده است. شیعیان عرب زبان به این بزرگوار همان احترامی را قایل هستند که شیعیان فارسی زبان، بویژه ایرانی، برای حضرت ابو الفضل (ع) قائلند. (۱۶۰)

این شهر دارای آستان متبرکی است که همواره زیارتگاه شیعیان و زائران عتبات عالیات بوده است.

«شیر مرد دجیل»

■ ابو جعفر سید محمد بن علی (علیه السلام)

ابو جعفر سید محمد (ع) فرزند امام هادی (ع) معروف به «سبع الدجیل» یعنی شیر مرد دجیل است. (۱۶۱) وی برادر بزرگ امام حسن عسکری (ع) است. شخصیت فوق العاده او در حدی بود که تصور می شد پس از پدرش امام هادی (ع) او مقام امامت را دارا خواهد بود. در فضایل او مرحوم شیخ عباس قمی می نویسد: «در شأن او (امامزاده سید محمد) بس است که قابلیت امامت را داشت و فرزند بزرگ حضرت علی نقی علیه السلام بود و شیعه گمان می کردند که او بعد از پدر بزرگوارش امام خواهد بود اما پیش از پدر از دنیا رفت» (۱۶۲)

حضرت سید محمد در سال ۲۲۸ هـ. ق به دنیا آمد و در حدود ۲۵۲ هـ. ق

قبل از شهادت پدرش در شهر بلد در هشت فرسخی شرق شهر سامراء رحلت کرد. وی انسی عجیب با قرآن داشت و عاشق تلاوت و قرائت آن بود. هنگام وفات برادرش امام حسن عسکری (ع) (۱۶۳) از فرط غم و اندوه، گریبان لباسش را درید، بروز کرامات امامزاده سید محمد معروف است و عامه مردم به زیارتش مشرف شده، نذرها و هدایای بسیار به آنجا می‌برند و حاجات می‌طلبند و اعراب از ایشان خوف دارند و حساب می‌برند. (۱۶۴)

حقیر از يك استاد دانشگاه که از افراد صادق و مورد اعتماد می‌باشد؛ شنیدم که می‌گفت: حاجت بسیار مهمی داشتم و در حین زیارت این بزرگوار از وی درخواست کردم، هنوز چند روزی نبود که از زیارت عتبات بازگشته بودم، حاجت خود را برآورده یافتم.

بزرگان ما بارها احرام زیارت بسته و به این سفر با صفا رفته اند، اینها همه بیانگر عظمت وجودی ایشان است، در فضایل این مرد بزرگ کتب زیادی به رشته تحریر درآمده است. (۱۶۵)

یادداشتها

■ یادداشتها

- ۱- آنکه ما را در مرگمان زیارت کند، گویا در حال حیات ما را دیدار کرده است. بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۱۲۴، چاپ بیروت
- ۲- ابن بابویه، علل الشرایع، باب ۲۶، ص ۲۲
- ۳- المنجد، ص ۴۰۶
- ۴- مقدس اردبیلی، احمدبن محمد، حدیقه الشیعه، ص ۴۹۳ (انتشارات گلی ۱۳۷۷)
- ۵- قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال، ج ۱، ص ۱۰۳
- ۶- بلخی حنفی قندوزی، شیخ سلمان، ینابیع الموده، باب ۴۰
- ۷- شیخ مفید در ارشاد می‌نویسد «در سال ۱۷۵ هارون الرشید برای صید شکار به صحرا رفت، سگ شکاری خود را در پی صیدی فرستاد، صید در کنار قبری توقف کرد و سگ شکاری هم با فاصله ایستاد و به جلو حرکت نمی‌کرد، رشید تعجب کرد، از عابری سؤال کرد که صحنه عجیبی را مشاهده می‌کنم. عابر گفت: پدرم می‌فرمود، قبر علی (ع) را در اینجا زیارت می‌کردم و اجداد من هم همینطور، از ائمه (ع) می‌دیدند که برای زیارت به اینجا مشرف می‌شدند. هارون الرشید چون اینطور دید امر کرد که سنگی را بناکنند و علامتی روی قبر بگذارند. (تاریخ و آثار اسلامی عتبات عالیات عراق، مهدی احمدی، ص ۲۶)
- ۸- نجف از سال ۴۴۸ بزرگترین حوزه دینی بود که توسط شیخ طوسی تأسیس گردید.

مدارس علمیه بسیاری در آن ساخته شده است که مشهورترین آنها عبارتند از مدرسه صدر اعظام، بادکوبه، سلمیه، قوام شیرازی، مهدی کاشف القطاء، جامعة النجف، آخوند خراسانی، عبدالعزیز بغدادی، بخارائی، آیت الله بروجردی، ایروانی، معتمدی، هندی، شریبانی، خلیلی، یزدی، قزوینی، امام مهدی (ع)، همچنین در نجف مساجد متعددی وجود دارد که از جمله آنها می توان مساجد زیر را نام برد:

مسجد شیخ طوسی (که در کنار مقبره ایشان قرار دارد)، مسجد شیخ انصاری (که امام خمینی (ره) در آن اقامه نماز جماعت و تدریس می پرداخت)، مسجد هندی (که در کنار کتابخانه آیت الله حکیم و آرامگاه او قرار دارد)، مسجد خضر، محل تدریس و دفن آیت الله العظمی خوئی)، مسجد جواهری، (که محل دفن مرحوم صاحب جواهر می باشد)، (مسجد بالاسر در دالان سمت غربی صحن قرار دارد). از جمله مکانهای مقدس بیت حضرت امام خمینی (ره) که واقع در خیابان قبله، ابتدای کوچه چهارم، سمت راست می باشد، یادآور دوران اقامت ایشان در حوزه نجف است.

- ۹- قمی، شیخ عباس، مفاتیح الجنان، ص ۶۹۱
- ۱۰- ملبوبی، شیخ باقر، الوقایع و الحوادث، ج ۴، ص ۱۱۰
- ۱۱- مأخذ پیشین، ص ۱۱۱
- ۱۲- موسوی گرمارودی، علی، داستان پیامبران از آدم(ع) تا حضرت محمد(ص)، ج ۱، ص ۵۸ (انتشارات قدیانی چاپ هفتم ۱۳۷۶)
- ۱۳- صفی، محمد، قصص قرآن و تاریخ پیامبران، (قم، کتابفروشی علمی، آذر ۱۳۴۹)
- ۱۴- بابایی حائری، سعید، سیمای نجف اشرف، ص ۲۱
- ۱۵- موسوی گرمارودی، داستان پیامبران از آدم(ع) تا حضرت محمد (ص)، ج ۱، ص ۶۲ (انتشارات قدیانی چاپ هفتم ۱۳۷۶)
- ۱۶- ملبوبی، شیخ باقر، الوقایع و الحوادث، ج ۲، ص ۲۰۴
- ۱۷- مقدس اردبیلی، احمدبن محمد، حدیقة الشیعه، مقدمه (انتشارات گلی ۱۳۷۷)
- ۱۸- ملبوبی، شیخ باقر، الوقایع و الحوادث، جلد ۴، ص ۴
- ۱۹- مأخذ پیشین، ص ۱۰
- ۲۰- بلاغی، عبدالحجة، تاریخ نجف و حیره، ج ۱، ص ۷۲ (انتشارات اقبال،

سال ۱۳۲۸ هـ. ش)

۲۱- قمی، محمدرضا، اماکن زیارتی و سیاحتی عراق، ص ۲۹

- ۲۲- شهیدی دیگر از روحانیت، آیت الله مجاهد سیدمصطفی خمینی، ص ۱۹۵
- ۲۳- بابایی حائری، سعید، سیمای نجف اشرف، ص ۲۱۵
- ۲۴- قمی، محمدرضا، اماکن زیارتی و سیاحتی عراق، ص ۳۰
- ۲۵- بابایی حائری، سعید، سیمای نجف اشرف، ص ۲۱۸
- ۲۶- مأخذ پیشین، ص ۲۲۷
- ۲۷- ذهنی تهرانی، سیدمحمد جواد، تحریر الفصول، ج ۱، مقدمه
- ۲۸- مختاری، رضا، سیمای فرزندگان، ص ۲۹۱ (دفتر تبلیغات اسلامی قم، چاپ هفتم ۱۳۷۳)
- ۲۹- قمی، محمدرضا، اماکن زیارتی و سیاحتی عراق، ص ۳۰
- ۳۰- شوشتری، شیخ هادی، ترجمه: شهرستانی، حاج میرزا محمد حسین، خصائص الحسینیه، ص ۲۷
- ۳۱- بابایی حائری، سعید، سیمای نجف اشرف، ص ۲۲۹
- ۳۲- بسیاری از علماء بزرگ شیعه، در نجف اشرف، در محلهای دیگر دفن هستند از جمله: آستانه شیخ طوسی در ۱۰۰ متری شمال آستانه علوی، آستانه سیدبهر العلوم نزدیک درب طوسی در جوار آستانه شیخ طوسی، آستانه شیخ جعفر کبیر مشهور به کاشف الغطاء در محله «عمارة»، آیت الله سیدمحسن حکیم در کتابخانه ای که خود تأسیس کرد در مسجد هندی، علامه امینی در کتابخانه امام امیرالمؤمنین (ع)، در انتهای بازار «حویش»، سیدابوالقاسم خویی در مسجد خضراء، حاج سیدعلی موسوی بهبهانی، در دومین مقبره پس از دروازه باب السوق، به سمت شمال، سیدابوتراب خوانساری نزدیک قبر سه فرزندش در وادی السلام و...
- ۳۳- بابایی حائری، سعید، سیمای نجف اشرف، ص ۱۵۰
- ۳۴- بلاغی، عبدالحجة، تاریخ نجف و حیره، ج ۱، ص ۱۷۱ (انتشارات اقبال، سال ۱۳۲۸ هـ. ش)
- ۳۵- لغتنامه دهخدا ذیل هود (ع)
- ۳۶- موسوی گرمارودی، داستان پیامبران از آدم (ع) تا حضرت محمد (ص)، ج ۱، ص ۷۳ (انتشارات قدیانی چاپ هفتم ۱۳۷۶)
- ۳۷- مأخذ پیشین، ص ۷۴
- ۳۸- قمی، محمدرضا، اماکن زیارتی و سیاحتی عراق، ص ۲۶
- ۳۹- بابایی حائری، سعید، سیمای نجف اشرف، ص ۱۵۰
- ۴۰- احمدی، مهدی، تاریخ و آثار اسلامی عتبات عالیات عراق، ص ۲۳
- ۴۱- از جمله مکانهای زیارتی شهر نجف می توان موارد ذیل را نام برد:
الف - مقام حضرت حجة (عج):
در غرب نجف بنایی است که در حال حاضر مقام امام مهدی (عج)

خوانده می شود.

ب - مقام حضرت زین العابدین (ع):

در نزدیکی حرم مطهر مکانی است که آن بزرگوار، هر گاه به زیارت جدش علی (ع) می آمد در آن مکان اقامت کرده و از آنجا با پای پیاده به حرم مشرف می شد.

ج - مسجد و مرقد صافی صفا الیمنی

در نزدیکی حرم مطهر (۲۰۰ متری) قرار دارد او یکی از یاران حضرت علی (ع) بود به فرزندش در یمن سفارش کرده بود، بعد از موتش جنازه اش را خدمت حضرت ببرد، فرزندش هم بخاطر نداشتن هزینه انتقال، به تنهایی خدمت حضرتش مشرف و موضوع را عرض کرد. حضرت فرمود: هم اکنون جنازه پدرت در اینجا حاضر است. این یکی از معجزات علی (ع) بود. حضرت بر جنازه او نماز خواند و او را دفن نمود. (تاریخ عراق، مهدی احمدی)

۴۲- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۲۳

۴۳- معادیخواه، عبدالمجید، فرهنگ آفتاب، ج ۸، ص ۴۲۹۴

۴۴- از جمله مکانهای مقدس کوفه می توان موارد زیر را نام برد:

الف - قصر دارالاماره که از قدیمی ترین ساختمانهای اسلامی در عراق است، در سال ۱۷ هـ. ق پس از ساختمان مسجد کوفه ساخته شد، امروزه تنه پاییه ها و برخی دیوارهای فروریخته آن باقی است، این محل در ضلع جنوبی خارج مسجد کوفه قرار دارد.

ب - مسجد زید و صعصعه بن صوحان، که در نزدیکی مسجد سهله قرار دارند. این دو

مسجد عبادتگاه زید و صعصعه، از یاران وفادار حضرت علی (ع) بوده است.

ج - مقام یونس (ع)، که امروزه هیأت مسجد دارد، بنابر برخی از روایات، حضرت یونس (ع) در این محل از شکم ماهی بیرون انداخته شد.

د - آرامگاه ابراهیم الغمر، فرزند حسن مثنی فرزند امام حسن مجتبی (ع)، در مغرب آرامگاه میثم تمّار قرار دارد، او جد سادات طباطبائی است.

ه - مساجد غنی، حمراء، جعفی، بنی کاهل که چهار مسجد مبارک کوفه می باشند.

و - آرامگاه خدیجه بنت علی (ع) که در نزدیکی مسجد کوفه قرار دارد.

۴۵- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۲۱۱

۴۶- مأخذ پیشین، ص ۱۹۹

۴۷- نوبهاری، رحیم، سیمای مسجد، ص ۷۱ (به نقل از وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۵۲۵،

باب ۴۴، حدیث ۱۴)

- ۴۸- مأخذ پیشین، ص ۷۱ (به نقل از وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۵۲۹، باب ۴۹، حدیث ۱)
- ۴۹- علامه مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۷، کتاب مزار
- ۵۰- نوبهاری، رحیم، سیمای مسجد، ص ۷۱ (به نقل از وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۵۲۹، باب ۴۵، حدیث ۱)
- ۵۱- مأخذ پیشین، ص ۶۴ (به نقل از وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۵۲۶، باب ۴۵، حدیث ۱۸)
- ۵۲- ناحیه قدیم سومر، جنوب بابل، (جنوب عراق مابین بصره و بغداد) موسوی گرمارودی، داستان پیامبران از آدم (ع) تا حضرت محمد (ص)، ج ۱، ص ۲۱۷ (انتشارات قدیانی چاپ هفتم ۱۳۷۶)
- ۵۳- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۲۷ (به نقل از بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۴۳۵)
- ۵۴- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۲۰۲
- ۵۵- قمی، شیخ عباس، مفاتیح الجنان
- ۵۶- صداقت، سیدعلی اکبر، شناخت امام علی (ع)، ص ۳۸ (به نقل از الخرائج و الجرائح، قضاوت‌های امیرالمؤمنین (ع)، ص ۱۰۱)
- ۵۷- نوبهاری، رحیم، سیمای مسجد، ص ۷۱ (به نقل از وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۵۲۱، باب ۴۴، قسمتی از حدیث ۳)
- ۵۸- وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۵۲۶، حدیث ۱۸
- ۵۹- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۲۰۲
- ۶۰- قمی، شیخ عباس، مفاتیح الجنان، اعمال مسجد کوفه
- ۶۱- ادعیه و زیارات عتبات عالیات، حوزه نمایندگی و ولی فقیه در حج و زیارت، ص ۱۲۷
- ۶۲- قمی، شیخ عباس، مفاتیح الجنان، اعمال مسجد کوفه، ص ۷۲۵
- ۶۳- اصفهانی، ابوالفرج، مقاتل الطالبین، ترجمه رسولی محلاتی و غفاری، ص ۲۲
- ۶۴- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۲۶
- ۶۵- اماکن زیارتی سیاحتی عراق، محمدرضا قمی، ص ۳۶
- ۶۶- معتمدالدوله، فرهاد میرزا، مقام زخار، ج ۱، ص ۳۱۰
- ۶۷- قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال، ج ۱، ص ۲۳۰
- ۶۸- معتمدالدوله، فرهاد میرزا، مقام زخار، ج ۱، ص ۳۱۰
- ۶۹- ملبوبی، شیخ باقر، الوقایع و الحوادث، ج ۱، ص ۱۸۲
- ۷۰- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۲۰۶
- ۷۱- نوبهاری، رحیم، سیمای مسجد، ص ۷۱ (به نقل از وسایل الشیعه، ج ۳، ص

۵۳۳

باب ۴۹، حدیث (۵)

- ۷۲- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۲۰۷
 ۷۳- علامه طباطبائی، سیدمحمد حسن، تفسیر المیزان، ج ۱۴، ص ۹۹
 ۷۴- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۲۰۷
 ۷۵- سلیمان، کامل، روزگار رهایی، ترجمه مهدی پور، علی اکبر، ص ۵۲۵
 ۷۶- احمدی، مهدی، تاریخ و آثار اسلامی عتبات عالیات عراق، ص ۱۳۳
 ۷۷- سلیمان، کامل، روزگار رهایی، ترجمه مهدی پور، علی اکبر، ص ۴۹۴
 ۷۸- نوبهاری، رحیم، سیمای مسجد، ص ۷۰ (به نقل از وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۵۳۲)

باب ۴۹، حدیث (۴)

- ۷۹- سلیمان، کامل، روزگار رهایی، ترجمه مهدی پور، علی اکبر، ص ۴۷۳
 ۸۰- قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال، ج ۱، ص ۱۵۶
 ۸۱- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۱۸۳
 ۸۲- معتمدالدوله، فرهاد میرزا، مقام زخار، ج ۱، ص ۳۱۷

-۹۱-

- ۸۳- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۱۸۴
 ۸۴- ملیوبی، شیخ باقر، الوقایع و الحوادث، ج ۱، ص ۱۵۲
 ۸۵- مأخذ پیشین
 ۸۶- معادیخواه، عبدالمجید، فرهنگ آفتاب، ج ۸، باب کمیل بن زیاد نخعی
 ۸۷- ملیوبی، شیخ باقر، الوقایع و الحوادث، ج ۱، ص ۱۵۳
 ۸۸- «ثویّه» محلی است که در آن برخی از شخصیت‌های اسلامی از جمله رشید هجری و عمرو بن حمق خزاعی و سلیم بن قیس هلالی از اصحاب علی (ع) در آن مدفونند.

۸۹- احمدی، مهدی، تاریخ و آثار اسلامی عتبات عالیات عراق، ص ۴۷

۹۰- گلی زواره، غلامرضا، «کوفه» دیار ابرار ۷، ص ۲۰۹

۹۱- بابایی حائری، سعید، سیمای نجف اشرف، ص ۱۵۵

۹۲- مأخذ پیشین

۹۳- سیمای کربلا، محمد صحتی سردرودی، ص ۳۰

۹۴- آل طعمه، سلمان هادی، میراث کربلا، ترجمه انصاری، محمدرضا، ص ۲۰

۹۵- شوشتری، شیخ هادی، ترجمه: شهرستانی، حاج میرزامحمد حسین، خصائص الحسینیه، ص ۲۲۶ (به نقل از بحار الانوار، مجلسی، جلد ۴۴، ص ۲۴۲)

۹۶- شوشتری، شیخ هادی، ترجمه: شهرستانی، حاج میرزامحمد حسین، خصائص الحسینیه، ص ۲۲۶ (به نقل از بحار الانوار، مجلسی، جلد ۴۴، ص ۲۴۲)

- ۹۷- کربلا و حرماهای مطهر، سلمان هادی آل طعمه، ترجمه حسین صابری، ص ۲۵
- ۹۸- رکنی، محمدمهدی، شوق دیدار، ص ۱۸۲ (به نقل از کامل الزیارات، ۴/۱۷۰)
- ۹۹- آل طعمه، سلمان هادی، میراث کربلا، ترجمه انصاری، محمدرضا، ص ۳۶
- ۱۰۰- مقدس اردبیلی، احمدبن محمد، حقیقة الشیعه، ص ۵۰۱ (انتشارات گلی ۱۳۷۷)
- ۱۰۱- عطاردی، شیخ عزیزالله، مسندالامام الشهید، ج ۱، ص ۳۸
- ۱۰۲- مقدس اردبیلی، احمدبن محمد، حقیقة الشیعه، ص ۵۰۲ (انتشارات گلی ۱۳۷۷)
- ۱۰۳- عطاردی، شیخ عزیزالله، مسندالامام الشهید، ج ۲، ص ۱۳۹
- ۱۰۴- لهوف ابن طاووس (ره)، ترجمه محمداطاهر دزفولی، ص ۲۱۱
- ۱۰۵- سیمای کربلا، محمد صحتی سردرودی، ص ۹۲
- ۱۰۶- قمی، محمدرضا، اماکن زیارتی و سیاحتی عراق، ص ۴۶
- ۱۰۷- اصفهانی، ابوالفرج، مقاتل الطالبین، ص ۷۸
- ۱۰۸- قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال، ج ۱، ص ۲۷۰
- ۱۰۹- احمدی، مهدی، تاریخ و آثار اسلامی عتبات عالیات عراق، ص ۶۰
- ۱۱۰- مسندالامام الشهید، شیخ عزیزالله عطاردی، جلد ۲، ص ۱۳۵
- ۱۱۱- لهوف ابن طاووس (ره)، ترجمه محمداطاهر دزفولی، ص ۱۷۱
- ۱۱۲- آل طعمه، سلمان هادی، میراث کربلا، ترجمه انصاری، محمدرضا، ص ۴۶
- ۱۱۳- عده ای نوشته اند، بنی اسد هنگام دفن اجساد پاک شهیدان دو حفره در پائین پای حضرت (ع) ایجاد کردند، اولی که نزدیک تربت امام حسین (ع) است بقعه شهدای بنی هاشم نامیده می شود. به همین جهت ضریح مطهر به شکل شش گوشه است و برآمدگی ضلع شرقی ضریح مقدس، قبر دسته جمعی شهدای بنی هاشم را دربر دارد و پس از آن قبر دستجمعی اصحاب سیدالشهداء (ع) است. (سیمای کربلا، محمد صحتی سردرودی، ص ۱۰۶) این محل بنام ضریح شهدا که در قسمت شرقی ضریح امام حسین (ع) است مشهور است (آل طعمه، سلمان هادی، میراث کربلا، ترجمه انصاری، محمدرضا، ص ۸۸)
- ۱۱۴- بعضی اسامی ثبت شده مربوط به شهدای مرتبط با کربلا بوده ولی در کربلا به شهادت نرسیده اند.
- ۱۱۵- نقوی، دکتر علی محمد، اسوه های جاوید، ص ۱۳۱
- ۱۱۶- سیمای کربلا، محمد صحتی سردرودی، ص ۹۳
- ۱۱۷- آل طعمه، سلمان هادی، کربلا و حرماهای مطهر، صابری، حسین، ص ۱۶۳
- ۱۱۸- ملبوبی، شیخ باقر، الوقایع و الحوادث، ج ۳، ص ۱۹۹ (به نقل از اسرار الشهادة)
- ۱۱۹- مأخذ پیشین، ج ۳، ص ۲۰۰، بنقل از ریاض المصائب
- ۱۲۰- مأخذ پیشین، ج ۳، ص ۲۰۱، بنقل از عاشر بحار
- ۱۲۱- مأخذ پیشین، ج ۳، ص ۲۰۶، بنقل از مهیج الاحزان
- ۱۲۲- مأخذ پیشین، ج ۳، ص ۲۰۹، بنقل از ناسخ التواریخ امام حسین (ع)

- ۱۲۳- مأخذ پیشین، ج ۳، ص ۲۰۹
- ۱۲۴- آل طعمه، سلمان هادی، کربلا و حریمهای مطهر، صابری، حسین، ص ۱۵۸
- ۱۲۵- آل طعمه، سلمان هادی، کربلا و حریمهای مطهر، صابری، حسین، ص ۲۵۶
- ۱۲۶- ملبوبی، شیخ باقر، الوقایع و الحوادث، ج ۳، ص ۱۱
- ۱۲۷- آل طعمه، سلمان هادی، کربلا و حریمهای مطهر، صابری، حسین، ص ۲۷۵
- ۱۲۸- معتمدالدوله، فرهاد میرزا، قمر مقام زخار، ج ۲، ص ۴۴۳
- ۱۲۹- صحتی سردرودی، محمد، سیمای کربلا، ص ۱۱۶
- ۱۳۰- معتمدالدوله، فرهاد میرزا، قمر مقام زخار، ج ۲، ص ۴۴۴
- ۱۳۱- آل طعمه، سلمان هادی، میراث کربلا، ترجمه انصاری، محمدرضا، ص ۹۹
- ۱۳۲- صحتی سردرودی، محمد، سیمای کربلا، ص ۱۱۰
- ۱۳۳- نمی دانم آن لحظه که اسب بی سرنشین حضرت سیدالشهدا (ع) به خیام برگشت، بر اهل حرم چه گذشت، هر چند دیری نگذشت که کودکان مورد حمله قرار گرفتند، گوشواره از گوش دختران کوچک، و روپوش از بانوان ربوده شد، کودکان یتیم را بجای نوازش کتک زدند، آشیانه یتیمان و بانوان بی سرپرست را آتش زدند و...
- ۱۳۴- نقوی، دکتر علی محمد، اسوه های جاوید، ص ۱۳۲
- ۱۳۵- عطاردی، شیخ عزیزالله، مسندالامام الشهدی، ج ۲، ص ۴۵
- ۱۳۶- الف - مرقد عون ابن عبدالله ابن جعفر است، بعبارتی فرزند یا فرزند خوانده حضرت زینب کبری می باشد و علت این که خیلی از آستانه حسین (ع) دور افتاده، این است که روز عاشورا همراه حبیب ابن مظاهر اسدی رفته بود که طایفه ای از بنی اسد را که در نزدیکی کربلا سکنی گزیده بودند به یاری سالار شهیدان دعوت کند، پس از آنکه آنها جواب مثبت گفتند و عازم اردوگاه امام حسین (ع) بود، جنگی میان آنها و لشکر عمر سعد رخ می دهد و در این بین عون شهید شده و بعدها در همان جا دفن می شود.
- ب - مدفن شخصی است بنام «عون ابن عبدالله» که با سیزده واسطه به امام حسن مجتبی (ع) می پیوندد و احتمال دارد هر دو قول صحیح باشد. یعنی عون شهید کربلا در اینجا دفن شده و سپس با فاصله زیادی امامزاده حسنی در آنجا دفن گردیده است.
- (صحتی سردرودی، محمد، سیمای کربلا، ص ۱۰۸ (به نقل از دائرة المعارف تشیع، ج ۱، ص ۱۰۵)
- ۱۳۷- آل طعمه، سلمان هادی، میراث کربلا، ترجمه انصاری، محمدرضا، ص ۹۱
- ۱۳۸- قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال، ج ۱، ص ۲۳۲
- ۱۳۹- از جمله مدارس مشهور کربلا عبارتند از:

- مدرسه سردار حسن خان، مجاهد، صدراعظم نوری، زینبیه، هندیه، بادکوبه ای، بقعه، سلیمیّه، میرزا کریم شیرازی، مهدیه، ابن محمد حلی، شریف العلماء، بروجردی، امام باقر (ع)، حسنیّه

۱۴۰- سیمای کربلا، محمد صحتی سردرودی، ص ۱۲۲

۱۴۱- آل طعمه، سلمان هادی، میراث کربلا، ترجمه انصاری، محمدرضا، ص ۱۰۹

۱۴۲- صحتی سردرودی، محمد، دیار ابرار ۴، سیمای کربلا، ص ۱۲۳

۱۴۳- مأخذ پیشین، ص ۱۲۴

۱۴۴- مأخذ پیشین، ص ۱۲۵

۱۴۵- از جمله مکانهای مقدس کربلا عبارتند از:

- مقام امام صادق (ع) و آن جایگاهی است که امام صادق (ع) موقع تشرّف به زیارت جدش سیدالشهداء (ع) در آنجا با آب فرات غسل می کردند. این محل در ساحل غربی شهر علقمی در زمینهای معروف به اراضی جعفریات، قرار گرفته است.

- مقام حضرت مهدی (عج)، و آن جایگاهی است در سمت چپ نهر حسینیه، در مدخل کربلا و در مسیری که بنام امام جعفر صادق (ع) می رسد و به یاد روح افزا و امیدبخش قطب دایره وجود حضرت مهدی موعود روحی فداه بنا گشته است. (سیمای کربلا، محمد صحتی سردرودی، ص ۱۱۷)

۱۴۶- ملبوبی، شیخ باقر، الوقایع و الحوادث، ج ۱، ص ۶۵ (نشر دارالعلم، ۱۳۶۹)

۱۴۷- ملبوبی، شیخ باقر، الوقایع و الحوادث، ج ۲، ص ۱۴۴ (نشر دارالعلم، ۱۳۶۹)

۱۴۸- قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال، ج ۲، ص ۱۵۰

۱۴۹- به روایتی: سیدین شریف رضی و مرتضی علم الهدی پس از وفات و دفن در بغداد در منزل خویش، به کربلا منتقل و نزدیک قبر حضرت سیدالشهداء (ع) دفن گردیده اند. (کتاب عمده الطالب ص ۱۸۰ و ۱۸۱ به نقل از کتاب تاریخ نجف و حیره، ۱۳۲۸)

ص ۱۰۱)

۱۵۰- نائبان خاص امام عصر (عج)، که در زمان غیبت صغری (۳۲۹-۲۶۰ هـ. ق) رابطین امام و شیعیان بودند و هر کدام پس از دیگری به امر امام (ع)، نائب خاص امام شدند و با وجود این بزرگوار ارتباط مستقیم داشتند. این چهار مرد بزرگ عبارتند از:

الف) اولین نائب خاص حضرت ولی عصر (عج) ابو عمر و عثمان بن سعید اسدی، که نیابت حضرت امام هادی (ع) و امام حسن عسکری (ع) را نیز داشته است. (شروع نیابت ۲۲۵ هـ. ق و سال وفات ۲۵۷ هـ. ق)

ب) ابوجعفر محمد ابن عثمان (از سال ۲۵۷ هـ. ق تا سال ۳۰۵ هـ. ق) نیابت امام (عج) را عهده دار بوده است.

ج) ابوالقاسم حسین ابن روح (از سال ۳۰۵ هـ. ق تا سال ۳۲۶ هـ. ق) نائب سوم حضرت قائم (عج) بوده است.

د) ابوالحسن علی بن محمد سمري، آخرین نائب حضرت ولی عصر روحی فداه (از سال ۳۲۶ هـ. ق تا سال ۳۲۹ هـ. ق) که پس از فوت وی، غیبت کبری حضرت ولی عصر (عج) آغاز گردید. (نواب اربعه هر يك در منزل خود مدفون می باشند).

۱۵۱- شیخ محمدبن یعقوب کلینی، صاحب کتاب شریف اصول کافی که یکی از چهار کتاب معتبر شیعه می باشد وی آنرا در مدت ۲۰ سال آنرا تألیف نمود ثقة الاسلام ابی جعفر محمدبن یعقوب بن اسحاق کلینی، در زمان خود در شهر ری شیخ و پیشوای شیعه بوده و پس از آن ساکن بغداد گردید. وی در بغداد بعنوان مرجع شیعه امامیه مطرح بوده و رسایل ائمه (ع) و اشعاری درباره ائمه (ع) از تألیفات اوست. وی در سال ۳۲۹ وفات یافت و در بغداد مدفون گردید.

۱۵۲- مدفن حسین فرزند امام هادی (ع) و ابوهاشم جعفری و جعفر کذاب یا توّاب (جعفر بن علی (ع) که بعضی کذاب و بعضی معتقدند که توبه کرده است) در این محل قرار دارد.

۱۵۳- صحتی سردرودی، محمد، سیمای سامراء، ص ۷۳

۱۵۴- از آن جمله اند:

- محمدبن صالح از سادات حسنی و شاعر شهید شیعه
- ابراهیم بن عباس صولی کاتب (۱۷۶ - ۲۴۳ هـ. ق) از شاعران بزرگ شیعی و ستایشگران آل محمد (ص)، شاعر امام رضا (ع) که حضرت نسبت به او بیش از دعبل خزاعی التفات می فرمود و ابراهیم را بر او مقدم می داشت و دعبل می گفت: اگر ابراهیم به شعر روی آورده است ما را جا خواهد گذاشت و دیگر برای ما جایی در عرصه شاعری نخواهد ماند.

- علیّه بنت الامام علی النقی (ع)

* علماء مدفون و آستان مقدس:

- علامه فقیه آقا رضا تهرانی (۱۲۵۰ - ۱۳۲۲ هـ. ق)

- شیخ محمد ابراهیم نوری کبیری (۱۳۲۲ هـ. ق)

- شیخ محمد حسین زرقانی شیرازی (۱۳۰۰ هـ. ق)

- سید حسین حسینی اصفهانی نجفی (۱۲۸۷ - ۱۳۴۴ هـ. ق)

- آقا رضا حائری معروف به کتابفروش (۱۳۰۰ هـ. ق - زاویه صحن شریف نزدیک صندوق سرداب مقدس)

- سید محمد موسوی کازرونی (۱۳۲۹ هـ. ق - در رواق مطهر)

- سید محمد شریف حسینی تویسرکانی (۱۳۲۲ هـ. ق)

- شیخ محمود تهرانی (۱۳۰۴ هـ. ق)

- شیخ عبدالحمید لاری

- میرزا مهدی شیرازی (۱۳۰۸ هـ. ق) در رواق شریف میان دو درب حرم مطهر

- جایی که زوار وارد شده و از طرف قبله برای خواندن اذن دخول در آنجا می ایستند.
- میرزا اسدالله شیرازی
- سید حسین هندی
- شیخ حسین بهبهانی حائری (متولد ۱۳۱۰ هـ.ق)
- ۱۵۵- صحتی سردرودی، محمد، سیمای سامراء، ص ۱۳۲
- ۱۵۶- قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال، ج ۲، ص ۲۶
- ۱۵۷- صحتی سردرودی، محمد، سیمای سامراء، ص ۱۳۰ (به نقل از اعلام النساء المؤمنات، ص ۴۴۸، ریاحین الشریعه ج ۳، ص ۲۳ و تاریخ سامراء، ص ۱۵)
- ۱۵۸- صحتی سردرودی، محمد، سیمای سامراء، ص ۱۳۱ (به نقل از تاریخچه سامراء ص ۶۲، و ریاحین الشریعه، ج ۳، ص ۲۴ و نیز اعلام النساء المؤمنات ص ۴۵۳ و بحار الانوار ج ۵۰ ص ۳۷)
- ۱۵۹- قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال، ج ۲، ص ۲۶۴
- ۱۶۰- صحتی سردرودی، محمد، سیمای سامراء، ص ۱۱۳
- ۱۶۱- «دجیل العراق» نام رودخانه ای است در جنوب سامراء که دو شهر «بلد» و «سمیکه» را سیراب می کند.
- ۱۶۲- قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال، ج ۲، ص ۲۶۰
- ۱۶۳- ابوجعفر محمدبن الامام علی الهادی(ع)، سبع الدجیل، محمدعلی اردوباری، ص ۲۶
- ۱۶۴۹/۵- قمی، شیخ عباس، مفاتیح الجنان، ص ۹۵۳ (نشر علم)
- ۱۶۵- از جمله کتب تألیف شده، رساله فی کرامات السید محمد ابن الامام علی الهادی، شیخ هاشم ابن محمد علی بلدای ۱۳۰۵ هـ.ق از شاگردان شیخ انصاری
- زکری ابن جعفر محمد بن الامام علی الهادی شیخ علی بن شیخ حسن خاقانی
- ۱۳۶۵ هـ.ق